

Mona Blåsjö

*Docent
Institutionen för svenska och flerspråkighet
Stockholms universitet*

”Att skriva avtal är att förutse problem”

Medierad diskursanalys som metod för att studera bolagsjuristers textbruk

Abstract

By applying concepts from Mediated Discourse Analysis (MDA, Scollon & Scollon 2004), this article contributes to the field of applied linguistics theoretically and empirically. The theoretical issue is the problematization raised by e.g. Karlsson (2010) on how to regard the text–“context” relationship. The empirical contribution concerns our knowledge about how texts are used in professional communication. The data consists of observations of company lawyers’ work, interviews, a focus group, a few texts and feedback from lawyers on preliminary findings. The results show that the writing of contracts is a predominant social practice (or nexus of practice, as several practices are included in this) for company lawyers; that this practice includes anticipating and avoiding problems for the company; and how this practice is locally performed together with other professional representatives. MDA is shown i.e. to include concepts for analysing actors dealing with complexity out of the immediate interaction.

1 Syfte

En av de allra äldsta textgenrerna i världen är utan tvivel kontraktet eller avtalet¹ (se till exempel Trosborg 1997). Texter skapas av människor för att fylla en funktion i en viss situation, och det är lätt att föreställa sig att behovet att sluta en överenskommelse mellan parter gav upphov till elementära texter mycket tidigt i historien. Texterna har slagit fast vad som är sagt, vad som har hänt fram till undertecknandet, men inte minst vad som ska komma att hända i framtiden, till exempel vem som ska ha rätt att nyttja ett visst område för vilken tid framöver. Även i dag fungerar texter som sådana reifieringar (jämför Wenger 1998) av överenskommelser och av punkter på en tidsskala mellan vad som har hänt och vad som bedöms

¹ *Avtal* och *kontrakt* är synonymer enligt Ord för ord (1992). Deltagarna i min studie använder oftast *avtal*, varför även jag gör det.

som rimligt att hända i framtiden. Men då de första avtalen kanske involverade två personer, kan i dag en mängd personer och organisationer vara inblandade i en komplex avtalsprocess. När stora företag skriver avtal med leverantörer och andra partner, samordnas arbetet av bolagsjurister, det vill säga jurister anställda för att hantera ett företags juridiska ärenden.

Juridiska texter och interaktion i juridiska sammanhang är flitigt studerade fenomen (till exempel Gunnarsson 1982, Drew 1992, Bhatia 1993, Conley & O'Barr 1998, Engeström 1998, Suchman 2000, Gotti 2008). Mest i fokus har varit domstolsväsendet och delvis advokaters verksamhet. I denna studie fokuseras i stället bolagsjurister och deras kommunikation med andra yrkesgrupper, vilken liksom all juridisk verksamhet är starkt relaterad till texter. Studien består dock inte av textanalyser, utan av analys av bolagsjuristers textbruk. Genom främst intervjuer med jurister vid flera organisationer och observationer vid ett företag har jag studerat hur texter används i deras verksamhet.

Syftet i denna artikel är att bidra till forskning och verksamhetsutveckling inom arbetslivskommunikation och textbruk i dagens samhälle genom att studera bolagsjuristers arbete med avtal. En teoretisk-metodologisk ambition är att pröva några analytiska begrepp från medierad diskursanalys (till exempel Scollon & Scollon 2004). Eftersom verksamhetsutveckling finns med i syftet har jag haft ambitionen att verka praxisorienterat (se Rönn 2009, Mattsson 2004), det vill säga jag vill forska mer tillsammans *med* deltagare i autentiska praktiker än *om* dem (se 4.1). Det fältarbete som ligger bakom artikeln inleddes därför utan annat kunskapsintresse än bolagsjuristers kommunikation. Detta inledande steg (Blåsjö manus) ledde till resultatet att *avtalsskrivande* och bland annat därmed sammanhängande *tidsaspekter* var centrala för deltagarna, varför jag valde att ta nästa steg i mitt arbete genom en djupare studie av just dessa.

Samtidigt vill jag alltså bidra till den övergripande forskningen om arbetslivskommunikation och textbruk i dagens alltmer komplexa och dynamiska samhälle (se antologier som Luff et al. 2000, Daniels et al. 2010, Barton & Papen 2010, Karlsson et al. 2012). Förhoppningsvis kan denna fallstudie liksom andra ge sitt bidrag till vår ökade kunskap om hur människor använder texter i arbetslivet och andra vardagliga situationer, liksom till forskningens metoder att undersöka dem. Som Karlsson (2010) och Karlsson & Strand (2012) påpekar bör språkforskningen vidga sitt perspektiv och inte ta för givet att texter är i centrum för människors verksamhet. Språkforskningen har hittills främst tagit sin utgångspunkt i text, till exempel en viss genre, och utifrån den "analyserat fram" kontexter. De textanalytiska metoderna har utvecklats, men Karlsson och Strand har i nämnda artiklar efterlyst nya metoder för att kunna fånga reellt mänskligt beteende i komplexa situationer där texter bara ingår som ett av flera fenomen. Genom att pröva ett teoretiskt-metodologiskt angreppssätt, medierad diskursanalys (MDA), som inte använts i så stor omfattning inom nordisk forskning, vill jag också göra ett inlägg i denna betydelsefulla diskussion.

Efter en presentation av medierad diskursanalys följer en kort genomgång av tidigare forskning om juridisk diskurs. Ett avsnitt om material och metod föregår två resultatavsnitt, där det första analyserar horisontellt (utifrån vad en mängd jurister i olika organisationer

uppgett främst i intervjuer) och det andra vertikalt (utifrån en fallstudie av ett avgränsat interaktionsmaterial). Därefter sammanfattas och diskuteras resultaten.

2 Medierad diskursanalys – ett nyvygotskianskt perspektiv

Analys innebär alltid att fokusera på något på bekostnad av något annat, och forskning som strävar efter att skildra komplexitet i mänsklig aktivitet står inför ett dilemma eftersom den samtidigt måste fokusera, välja ut och strukturera. Forskningen kan inte bara visa upp komplexitet. Men forskningen kan också försöka fånga så mycket som möjligt som är relevant utifrån ett valt fokus. I medierad diskursanalys väljer man att fokusera på mänskliga handlingar och att utifrån dem kartlägga vilka diskurser och språkliga medel samt vilka individuella och sociala roller som ligger bakom handlingarna. Att man väljer att inte fokusera på till exempel *en* textgenre, *en* social praktik eller dylikt märks i det centrala begreppet *praktik-nexus* (*nexus of practice*) som ska visa att handlingar alltid är komplexa och kombineras: när vi äter lunch kanske vi till exempel också står i kö, läser skyltar, betalar och pratar om maten. Flera olika medierande handlingar (alla meningsskapande handlingar) och sociala praktiker (handlingar typifierade över tid) kombineras på så sätt alltid i ett nexus som studeras. Detta är alltså den medierade diskursanalysens sätt att hantera dilemmat i att studera komplexitet. I denna artikel betraktas *avtalskrivande* som det praktiknexus som står i centrum.

Medierad diskursanalys (nedan *MDA*; Scollon 2001a, Scollon & Scollon 2004, Norris & Jones 2005) är alltså ett angreppssätt för att studera mänskligt handlande och meningsskapande i sociala sammanhang, och den baserar sig på nyvygotskiansk eller sociokulturell teori. Nyvygotskiansk teori (till exempel Wertsch 1998, Cole 1985) i sin tur grundar sig på Vygotskijs tankar om hur mänskligt handlande och lärande är beroende av social mediering, det vill säga av socialt utvecklade redskap för handling, problemlösning, tänkande, kommunikation och så vidare. Att något är socialt utvecklat innebär att det har en historia; ett återkommande behov att hantera något har fått människor att skapa igenkännbara former för hanteringen, och dessa former fortsätter att utvecklas när faktorer förändras över tid. Längre har till exempel redskap för att befästa en överenskommelse varit att signera eller sätta sigill på något, men i dagens digitala samhälle har det tillkommit former för detta som e-legitimering och lösenord. Medieringen innebär också en kontaktyta mellan det sociala och offentliga (en makronivå) och det individuella och privata (en mikronivå). Individer behöver inte uppfinna former varje gång de står inför en situation som kräver handling, utan kan ansluta till de socialt utvecklade formerna. Enligt nyvygotskiansk teori är det detta lärande handlar om: att ta del av redskap som utvecklats av den grupp där man ingår för att kunna agera i den och därmed även kunna vidareutveckla redskapen.

Det som ingår i mänskligt handlande är därmed medierat mellan övergripande sociala diskurser och individuella partikulära situationer. Detta är en huvudtanke inom medierad diskursanalys som studerar de konkreta skärningspunkter, handlingssituationer (*sites of engagement*), där människor aktualiserar och därmed utvecklar övergripande diskurser. Scollon & Scollon (2004) tänker sig att i varje handling aktualiseras följande tre element (som förklaras nedan):

- *Discourses in place*, situationens diskurser, det diskursiva: vilka texter och andra semiotiska uttryck förhåller sig aktörerna till, vilka övergripande diskurser vittnar dessa om, vilka språkdrag är relevanta etc.?
- *Interaction order*, interaktionsordning, det sociala: hur organiserar sig aktörerna, i vilka grupper arbetar man etc.?
- *Historical body*, historisk kropp, det individuella: ”who are they to do this and how did they become enabled to take this action” (Scollon & Scollon 2004, s.154f).

Diskurser iakttas utifrån vad som görs relevant i handlingssituationen. Scollon & Scollons diskursbegrepp är något mer begränsat och mer språkbundet än vad som är vanligt i dag: ”In the simplest and most common sense we take discourse to mean the use of language in social interaction.” (Scollon & Scollon 2004, s. 2).² Man kan säga att eftersom MDA studerar konkreta handlingssituationer så blir diskursbegreppet språk- och formbundet. Inom MDA är det hur diskurser konkret tar form i handlingar och vice versa som är det intressanta i analysen. En grundtanke är att fysiska redskap/praktiker och diskursiva element resemiotiseras till psykologiska, internaliserade redskap/praktiker och vice versa. Detta överensstämmer helt med Vygotskijs grundtankar, och Scollon & Scollon lägger stor vikt vid *resemiotisering* från och till synlig, materiell form. En central analytisk fråga är: vilka diskurser är osynliga här för att de har blivit transformerade till praktiker (Scollon & Scollon 2004, s. 64)? Detta studeras bland annat via analysbegreppet *diskurscykel* (*cycle of discourse*, Scollon & Scollon 2004), vilket inbegriper hur situationens diskurser förhåller sig bakåt och framåt och därmed byter form.

Interaktionsordning är ett begrepp från Goffman (till exempel 1983) som betonar föränderliga rollrelationer beroende av situation. I varje enskild situation förhandlar deltagarna om roller, men de har också förväntningar på och mönster för hur rollerna brukar se ut. Eftersom MDA intresserar sig särskilt för den historiska bakgrunden till att något ser ut som det gör här och nu, lyfter analysen ofta fram hur deltagarna påverkas av sociala roller i tidigare situationer.

Historisk kropp är Scollons val av begrepp för ”an individual’s accumulated experience of social actions” (Scollon 2001a, s. 6). Det kan jämföras med begreppet *habitus* (Bourdieu 1996), som dock mer betecknar grupper än som här individer (Scollon 2008a, s. 18). Genom begreppet historisk kropp får man en mer konkret bild av hur individen internaliserar och externaliserar yttre fenomen som diskurser, texter och handlingar (Scollon & Scollon 2005).

MDA innefattar även en rik analytisk begreppsflora för *tid*. Nyvygotskianism har i och för sig alltid ett tidsperspektiv, men oftast berörs de historiska aspekterna och tidsaspekterna ganska allmänt, eller koncentreras till hur de medierande redskapen vuxit fram. MDA inne-

² Givetvis förhåller de sig till andra diskursbegrepp; Ron Scollon (2001, s. 145ff, 2004, s. 4, 90) tar upp Gees (bland annat i Gee et al. 1996) distinktion *Discourse* – övergripande synsätt, diskurs ”in a broader sense” (Scollon 2004, s. 5, Scollon & Scollon 2003, s. 210) – respektive *discourse* – konkret språkbruk. Scollon & Scollon säger sig använda båda.

håller konkreta analysverktyg och inbegriper tidsaspekter på alla delar av analysen. Handlingar ses som meningsskapande inte minst i hur de förhåller sig till tid: "the significance of an action [...] is partly a question of how the participants place it on [...] a timescale" (Scollon & Scollon 2004, s. 168).

Scollon & Scollon (2004) baserar sina resonemang om tid på Lemke (2000a, b) som är intresserad av tidsskalor som kan ingå i människors meningsskapande. Meningsskapandet är beroende av artefakter som till exempel texter som kan koordinera olika tidsskalor och processer (Lemke 2000a, s. 275). Dessa koordinationer och nätverk där olika tidsskalor sammanstrålar i konkreta situationer är vad både Lemke och Scollon & Scollon fokuserar. I en konkret undervisningssituation kan till exempel språket som mångtusenårig artefakt vara meningsskapande, parallellt med yngre redskap som ett visst datorprogram och lokala korta interaktioner och blickar.

De analytiska begreppen för bland annat tidsaspekter presenteras närmare i 4.5. MDA i sin helhet diskuteras vidare i Hanell & Blåsjo (under arbete).

3 Tidigare forskning om juridisk diskurs

Ett genomgående resultat i forskningen är att juridik innebär ett visst sätt att betrakta verkligheten, kategorisera den och därmed ofta utöva makt (Conley & O'Barr 1990, Engeström 1998, Mertz 2007, Goodwin & Goodwin 1997 med flera). Ibland kan juridisk praktik innebära en svårighet att se andra perspektiv. Fokus har här legat på jurister i rättsväsendet som har auktoritet att avgöra tvister, tilldöma påföljder och dylikt. Men det kan också gälla inom affärsjuridik där enskilda jurister kan ha stor påverkan på affärer mellan företag (Suchman 2000). Mertz (2007) pekar särskilt på den makt som ligger i språkliga kategorier, och hur det juridiska perspektivet är förknippat med utesluter vissa aspekter.

Jag kommer nedan att presentera nedslag ur tidigare forskning utifrån fem olika teman: interaktion (jämför *interaktionsordning* ovan), kompetenser och handlingar (jämför *historisk kropp*), samt redskap, inklusive texter och juridisk arbetsmetod (jämför *situationens diskurser*). Lagtext berörs endast marginellt, eftersom det inte är i fokus för undersökningen.

När det gäller *interaktion* finns det en del skrivet om juristers kontakter med andra yrkesgrupper. Även här är en generell iakttagelse att juristers arbete mycket handlar om att tillämpa ett visst perspektiv (till exempel Winroth 1999). Suchman (2000) visar i en fallstudie hur arbetsfördelningen inom juristkåren kan se ut: På en advokatbyrå arbetar ofta nyexaminerade jurister med rutinarbete som dokumenthantering, medan seniora jurister sköter vad som anses vara mer avgörande uppgifter. Juristerna på lägre nivå gjorde i studien kategoriseringar av dokument, där kategoriseringarna skulle vara objektiva, men också inkluderade kategoriseringar av avgörande slag.

Även juristers yrkesmässiga *kompetenser och handlingar* beskrivs i forskningen ibland som språkliga och kategoriserande: "Most lawyers spend most of their time trying to understand problems stated in lay terms and transform them to meet the requirements of legal discourse." (Conley & O'Barr 1990, s. 176). Winroth (1999, 2003) kommer i sin studie av advokater fram till att erfarenhet spelar stor roll i yrket och att jurister ofta har en ifråga-

sättande och problematiserande attityd som smittar av sig på annat, till exempel i förhållande till företagsledning (1999, s. 102ff). Winroth (2003, s. 14) använder begrepp som *omdöme*, *avvägning* och *bedömning* när hon beskriver hur advokater hanterar ärenden.

Forskningen om juridiska *texter* fokuserar på juridiska *genrer* (Bhatia et al. 2003, Trosborg 1998), översättning och *interkulturella* aspekter på juridisk text (Sarčević 1997, Nordman 2009, Gotti 2009) och/eller på de juridiska texternas *karaktäristiska drag* och relativa begriplighet (Landqvist 2000; Gunnarsson 1982, 2009; Gotti 2008, s. 42ff). Juridiska texters karaktär och orsaken till denna beskrivs av Bhatia som "this seemingly impossible task of achieving the dual characteristic of clarity, precision and unambiguity on the one hand, and all-inclusiveness in the other hand" (1993, s. 103). Blückert (2010, s. 150) menar att språkriktighetsnormen för det juridiska språket är skarpare än för allmänspråket och sammanfattar den textnorm som juristutbildningen ger som precision, klarhet och enkelhet (s. 252–253).

Genren avtal eller kontrakt har undersökts av bland andra Trosborg (1998). Hon jämför språkhandlingar i avtal/kontrakt med språkhandlingar i talspråk och lagtext. Hon ser att föreskrivande språkhandlingar (*order*) är de mest frekventa i både avtal och lagtext, i avtal dock inte i imperativform, utan oftast med konstruktioner med *shall*. Avtal tas också upp av advokaterna i Winroths (1999, s. 135) studie; en av dem liknar avtalsskrivande vid att bygga en båt. Det gäller att bygga båten så att den klarar olika krav beroende på var den hamnar, det vill säga att förutse vad som kan hända och i avtalet bygga in villkor som klarar olika situationer.

Förutom texter berör forskningen andra *redskap* som jurister använder. *Kategorisering* har nämnts ovan (Suchman 2000, Engeström 1998, Mertz 2007, Goodwin & Goodwin 1997). Detta redskap hör ihop med den juridiska metoden eftersom den delvis handlar om att avgöra om något hör till en viss kategori i regelverket eller inte (kallas ofta *rekvisit*). *Beräkning* och andra matematiska redskap är kanske mindre väntade, men finns bland annat med i Winroths (1999, s. 131) beskrivning av en advokats arbete inom en förhandling om olika belopp.

Dessutom tar Goodwin & Goodwin (1997) upp olika sätt för jurister i en domstol att forma "fakta" genom till exempel gester, grafik, urval ur foton och filmer, och därmed skapa en övertygande argumentation för den sida man företräder. Detta skulle kunna föras till ett redskap eller en resurs som övergripande kan kallas *resemiotisering*.

Den *juridiska arbetsmetoden* beskrivs som en icke-empirisk, logisk, deduktiv metod för såväl praktik som vetenskap (Åström 1990, s. 114, Conley & O'Barr 1990, s. 177, se även Blückert 2010, s. 78–86). Metoden bygger på att juristen vet hur olika rättskällor förhåller sig till varandra och drar slutsatser utifrån dem. Blomquist (2000) delar upp juridisk arbetsmetod i tre steg: diagnos, inferens och åtgärd. Ett liknande mönster kan ses i den mall för uppgifter i juridikutbildningen som finns i vissa anglosaxiska länder, IRAC: Issue, Rule, Application, Conclusion (Jensen 2002). "Rule" inkluderar här reglernas inbördes vikt. Sociala delar av arbetet, som förhandling och dylikt, brukar inte räknas med i den juridiska metoden.

4 Material och metod

Som nämndes ovan har jag haft ambitionen att arbeta praxisorienterat (se till exempel Rönn 2009, Mattsson 2004). Praxisorienterad forskning blir ofta både så kallad grundforskning (man utökar den vetenskapliga kunskapen) och tillämpad forskning (forskningen kan användas utanför den vetenskapliga praktiken)³. I många fall kan forskningen genom ett praxisorienterat arbetssätt börja tillämpas innan resultaten är färdiga, eftersom kontakt mellan forskare och deltagare pågår under studien och delresultat då kan återkopplas och testas. Både validitet (jämför Cicourel (2007) begrepp ekologisk validitet) och reliabilitet gynnas därför av arbetssättet.

Studien bygger på kontakter med verksamma jurister, främst bolagsjurister, från olika organisationer (se 4.1–4.2). Detta kan man kalla en *horisontell analys* eftersom jag genom den har skaffat mig en bred bild av juristers arbete. Som *vertikal analys* har jag också gjort en fallstudie på ett företag (nedan kallat ”fokusföretaget”; av forskningsetiska skäl nämner jag inte branschen). Denna gav dock för lite material för att kunna ses som en full etnografisk studie. Min avsikt var att göra en full etnografisk fallstudie på en arbetsplats, men tyvärr fick jag inte tillträde på grund av företagshemligheter och brist på tid. Även texter har varit svåra att få tillgång till. Vad jag fått tillgång till är därmed främst intervjuer, och då oftast en intervju med en jurist per arbetsplats. Från fokusföretaget har jag även två observationer, fyra texter och tre intervjuer.

Det som studerats i tidigare forskning om juridisk diskurs är som sagt mest interaktion inom rättsväsendet, rättsfall och texter. Suchman (2000) analyserar dock utförande av en konkret arbetsuppgift på en advokatbyrå. Som Bracewell & Witte (2003) påpekar är arbetsuppgiften en naturlig enhet att analysera vid studier på arbetsplatser, och uppgifterna är i många fall kollektiva i någon aspekt. Från ett språkvetenskapligt perspektiv menar Karlsson (2007) och Karlsson & Strand (2012) att man bör vidga textforskningen så att den inte endast utgår från texter (och därifrån ”analyserar fram” kontexter eller praktiker) utan från de praktiker där de används och ”verksamhetens enheter: exempelvis arbetsdagen, passet, eller projektet” (Karlsson & Strand 2012, s. 128). Eftersom jag delar detta synsätt har jag, trots svårigheten med tillgänglighet, strävat efter att i så stor utsträckning som möjligt utgå ifrån bolagsjuristers arbetspraktik och gör den mest ingående analysen av en konkret kollektiv arbetssituation, avtalsförhandlingen.

För en MDA-analys är triangulering med fyra typer av data önskvärd: 1) deltagares generaliseringar (till exempel vad man i en intervju eller fokusgrupp säger att man brukar göra), 2) ”neutrala” observationer (till exempel inspelningar), 3) individuella deltagares erfarenhet (till exempel livsberättelser under intervjuer) och 4) interaktion mellan observatör och deltagare (främst deltagarkontroll under studiens gång) (Scollon 2001b). Som framgår nedan har jag samlat samtliga dessa typer av data.

³ Se Rönn (under arbete) för en problematisering av dessa begrepp och förslaget att i stället tala om inomvetenskapligt driven respektive problemdriven forskning.

4.1 Deltagarsamverkan under studien

Enligt idealen för praxisorienterad forskning och som viss kompensation för en fallstudie med rikt material från en och samma arbetsplats har jag alltså arbetat med återkommande interaktion med verksamma jurister. Jurister har tagit del av mina preliminära resultat och tolkningar och kommit med respons på dem. På grundval av denna respons har jag reviderat mina delresultat och tolkningar, i vissa fall ställt nya delfrågor som uppkommit och givit undersökningen en delvis ny inriktning, varpå jurister kommit med ny återkoppling. Denna process består av följande steg av deltagarsamverkan:

1. Sonderande intervjuer
Anteckningar. (9 st.)
2. Fokusgrupp/seminarium
Yrkesverksamma bolagsjurister bjöds in till ett seminarium vid Stockholms universitet för att ta del av preliminära resultat och ge återkoppling på dem. Skriftlig dokumentation. (Ungefär 30 deltagare.)
3. Fördjupande intervjuer
Inspelade. (9 st, en del med deltagare från seminariet).
4. Observationer och intervjuer på fokusföretag
Anteckningar. (2 observationer, varav av en förhandling, 3 intervjuer och en intervju med förhandlingsdeltagande jurist från motpart).
5. Återkoppling från fler jurister via respons på utkast, en i form av intervju, och ytterligare ett seminarium.

Deltagarsamverkan har alltså inte skett som vid en regelrätt etnografisk studie, med deltagare från en och samma grupp som både fungerar som uppgiftslämnare och återkopplare. I stället har olika jurister på olika arbetsplatser stått för ursprungliga data och delvis andra som återkopplare, men jag ser alltså även återkopplingen som data. Samtidigt som detta ”horisontella” förfaringssätt har svagheter i och med att det inte har lett till ett enhetligt etnografiskt material, har det styrkan att ge en bild från flera olika miljöer. Det innebär därmed triangulering och kan ge mer generella resultat än en sedvanlig fallstudie (Sarangi, personlig kommunikation april 2012; se även Papen 2010, s. 147f, Scollon & Scollon 2007, s. 618).

4.2 Intervjuer

Totalt ingår 23 intervjuer enligt följande:

- 2 med en bolagsjurist vid fokusföretag (”fokusdeltagare”)
- 2 med bolagsjurister i vårdteknologibranschen (kallas vårdteknologiföretag A–B nedan)
- 2 med bolagsjurister på ett företag i byggbranschen
- 2 med bolagsjurister på två företag i IT-branschen
- 5 med bolagsjurister i fyra statliga bolag (kallas statligt bolag A–D nedan)
- 3 med lärare i juridik

- 2 med personer med studentperspektiv på juridik (varav en före detta student)
- 2 med entreprenadjurister i byggbranschen
- 1 med en advokat
- 1 med myndighetsjurist
- 1 med en medarbetare till jurist på fokusföretag

Alla de inledande sonderande intervjuerna utgick från samma frågeteman som anpassades till situationen: företagets organisation, samarbete jurist–andra yrkesgrupper, använda texter, den intervjuades och juristers generella karriärväg samt vad den intervjuade såg som intressant att undersöka om kommunikationen på arbetsplatsen.

De fördjupande intervjuerna utgick från temana juridisk metod, juristers kompetenser och textbruk. Samtliga intervjuer genomfördes av mig själv med inspelat ljud och/eller anteckningar (jämför 4.1). Alla bolagsjurister, entreprenadjuristerna, medarbetaren och lärarna i juridik intervjuades på sina respektive arbetsplatser, myndighetsjuristen via telefon, medan studenterna och advokaten intervjuades på min arbetsplats. Intervjuerna var ungefär en timme långa.

4.3 Observationer

Det observationsmaterial som används i denna artikel är en avtalsförhandling, i form av ett möte mellan två företag där en bolagsjurist (varav en var fokusdeltagaren) från vardera företaget ingick. Materialet beskrivs närmare i avsnitt 6 i direkt anslutning till analysen. Den andra observationen gjordes av fokusdeltagarens arbete vid datorn under ungefär en timme, under vilket han berättade för mig om olika texter och ärenden.

4.4 Texter

De stränga sekretesskraven på fokusföretaget gjorde att jag endast fick ta del av ett fåtal äldre texter. Detta material består av tre utkast till avtal, är försedda med ändringsmarkeringar i Word och är från år 2007–2010. Dessutom fick jag en definitionslista som utgjort bilaga till ett avtal. Även övriga organisationer har alltså varit försiktiga med att lämna ut texter, men jag fick ta del av ett fåtal texter från vissa andra organisationer som av forskningsetiska skäl inte kan namnges här. Som sagt gör jag inga textanalyser, men textmaterialet har bidragit till min förståelse för verksamheten, och avtalstexterna beskrivs i avsnitt 6.1.

4.5 Analytiska begrepp

Den horisontella analysen, den breda bilden från flera olika arbetsplatser, är strukturerad enligt de tre elementen historisk kropp/habitus, interaktionsordning och situationens diskurser.

I den vertikala analysen, fallstudien från ett företag, använder jag *historisk kropp* för de individuella faktorer som där kan framträda. I övrigt identifierar jag bland annat medi-

erande handlingar och vilka texter som aktualiseras. När jag studerar om deltagarna *aktualiserar*, *relevantgör* eller *relaterar till* något avser jag att de antingen explicit nämner eller implicit men någorlunda tydligt förhåller sig till en diskurs, en tidsaspekt eller dylikt.

Följande MDA-begrepp för tidsaspekter används (om inget annat anges är källan Scollon & Scollon 2004):

- *Tidslänk (link)*: hur tidslinjer kopplas samman av aktörer eller artefakter
- *Levnadsbana (trajectory)*, de Saint George 2005): något/någons spår framåt och bakåt i tiden
- *Tidsfokus (circumference)*: hur aktörer avgränsar eller relevantgör olika tidsskalor; även analysens tidsram; var har man ”siktet inställt”?
- *Emanation*: hur något tidigare inträffat påverkar (främst artefakter)
- *Antecipering*: hur aktörer relaterar till framtida tänkbara händelser, eller hur framtid är inbyggd i en artefakt
- *Resemiotisering*: hur något omformas (jag använder även begreppet *reifiering*, förtingligande av något abstrakt, jämför Wenger 1998, s. 58).

För analys av struktur och dylikt *inom* texter och samtal används inom MDA metoder från främst kritisk diskursanalys och interaktionell sociolingvistik (Scollon & Scollon 2004, s. 172–175). Här använder jag framför allt grundläggande begrepp från den senare: *kommunikativt projekt* (ett skede i en interaktion som omfattar en avgränsad uppgift eller problemlösning, Linell 2011, s. 98) och *topik* (innehåll eller delämne i samtal, Linell 2011, s. 21).

4.6 Forskningsetik

Som nämndes ovan är privata företag ofta måna om sina företagshemligheter, och företaget där jag gjort mina observationer lät mig skriva under ett sekretessavtal enligt vilket jag inte får sprida någon information om företaget. Deltagarna i observationen av en förhandling fick information vid förhandlingens början och samtyckte då till medverkan. Samtliga namn på organisationer och personer är kodade och vissa andra uppgifter utelämnade, för att omöjliggöra identifikation. Inga uppgifter har använts annat än i forskningssyfte. Studien följer alltså samtliga forskningsetiska principer (Vetenskapsrådet odatat).

5 Bolagsjuristers arbete med avtal – ett praktknexus

I detta första resultatavsnitt analyseras intervjuer för att få fram en generell bild av bolagsjuristers arbete med avtal, vilket kan ses som ett praktknexus, det vill säga i detta arbete är en mängd olika sociala praktiker och handlingar inkluderade. De två första delavsnitten (5.1–5.2) fungerar även som en ingång genom att svara på övergripande frågor som: Vad gör en bolagsjurist? Vad är det för skillnad på en bolagsjurist och en advokat? Hur arbetar de fram avtal tillsammans med andra yrkesgrupper? Först i det tredje delavsnittet (5.3) är texter och textproduktionsprocesser i fokus.

5.1 Historisk kropp/habitus: Bolagsjuristers kompetenser och identitet

Eftersom analysen i avsnitt 5 gäller övergripande tendenser använder jag här begreppet *habitus* för vad gruppen bolagsjuristers bakgrund kan innebära för deras kompetenser, handlingsmöjligheter och gruppidentitet, men när analysen berör individuella faktorer används *historisk kropp*.

För svenska jurister är en central faktor i karriärvägen om de fullgjort *tingsmeritering* eller inte. Tingsmeritering innebär kort att den student som klarat en viss betygsnivå erbjuds en sorts praktikplats inom rättsväsendet. Att ha fullgjort denna tjänstgöring är i sin tur en merit för att senare få vissa anställningar och därmed titlar, såsom domartiteln. I intervjuerna relaterar många av de intervjuade till denna karriärväg, framför allt om de ”suttit ting” eller inte, som uttrycket ofta är. Även den som kanske redan under utbildningen bestämt sig för att inte satsa på tingsmeritering och/eller domarbanan, kommer ständigt att bli jämförd med andra jurister som har suttit ting, och tingsmeritering är därmed något som alla jurister måste förhålla sig till. Inom den större praktikgemenskapen ligger ett starkt fokus på individuell kompetens och erfarenhet, kvaliteter som bekräftas av vilka delgemenskaper man fått inträde i – advokatsamfundet, fina advokatbyråer eller rättsväsendet.

Här finns alltså en tidsaspekt där begreppet levnadsbana kan användas högst konkret. Juristers karriärväg är av gemenskapen mycket systematiserad. Intervjuerna ger bilden av att många jurister inte ser tingsmeriteringen som innehållsmässigt givande, eftersom arbetet ofta består i att vara en sorts administrativ assistent. Men flera ser också att vistelsen i den juridiska miljön, samarbete med erfarna jurister och insikterna i juridiska ärenden är väsentliga för de kunskaper och kompetenser som behövs i yrket. ”Juristjobbet är beroende av erfarenhet. Från utbildningen har man bara verktygen”, säger en bolagsjurist i byggbranschen.

När bolagsjurister ska beskriva vad deras yrke går ut på, jämför de sig ofta med advokater. En skillnad är att advokater oftast kopplas in endast för en del av en process (ofta vid uppkommen tvist, då man behöver blicka bakåt i tiden), medan en bolagsjurist är med på längre sikt. En bolagsjurist måste tänka framåt vad gäller företagets bästa, och har också djupare kännedom om företaget, exakt tillämpliga regler och så vidare. Förutom detta djup nämns också bredd som en nödvändig egenskap för en bolagsjurist, eftersom man ofta kommer in på företagets ekonomi- och personalfrågor med mera. ”Man måste kunna lite om mycket”, säger en bolagsjurist, och en annan i ett statligt bolag uppger:

Det är den juridiska metoden som bolagsjurist att kunna hantera *all* information. Och där finns en väldigt stor skillnad mellan bolagsjuristyrket och advokatycket: I advokatycket kan du säga ”Jag har tagit del av de här och de här och de här handlingarna, och det är vad jag ansvarar för.” I bolagsjuristrollen, där har du en skyldighet att fråga ännu mer efter mer information, du kan inte säga ”Den handlingen såg jag inte”, för då blir ju svaret ”Jo men den borde du ha frågat efter och hämtat in”. (bolagsjurist, statligt bolag A)⁴

⁴ Samtliga indragna citat i avsnitt 5 kommer från intervjuer.

Många bolagsjurister har tidigare arbetat på advokatbyrå. En effekt av detta som rör konkret textutformning tas upp av en bolagsjurist:

Då är det väldigt bra att ha varit på advokatbyrå, i och med att man där ser de extrema fallen. Det är en fördel att ha varit med om dem, att kunna identifiera dem. Man kan se om nån varit på advokatbyrå länge. De har en vilja att täppa till hål. (bolagsjurist, statligt bolag B)

Det vill säga, den som har erfarenhet av hur allvarligt det kan bli om ett fall går till tvist, har lättare att se konsekvenserna av juridiska formuleringar och är angelägen om att utforma bland annat avtal så att de förhindrar sådana allvarliga konsekvenser. Jurister och texter de skriver förhåller sig bakåt, emanerar, till tidigare konflikter och problem, och framåt, anteciperar, därmed till tänkbara konsekvenser av den aktuella situationen och texten.

5.2 Interaktionsordning: Sociala faktorer och roller

Här redovisar jag vad intervjuerna sagt om bolagsjuristernas samarbete med andra yrkesgrupper och roll i textproduktionsprocesser, särskilt avtalsarbete.

5.2.1 Kontakt med och arbetsfördelning gentemot andra yrkesgrupper

Alla intervjuade bolagsjurister har kontakt med dels företagsledning, dels den yrkesgrupp som står för kärnverksamheten i företaget – ”affärsmännen”, ”produktionen” eller ”säljarna”. Internt har man också ofta kontakt med ekonomi- och personalavdelning, forsknings- och utvecklingsavdelning, informationsavdelning och IT-avdelning, det vill säga i stort sett hela företaget. Externa kontakter kan vara myndigheter, underleverantörer, kunder och externa advokater. En del har kontakter utomlands, både med delar av företagets koncern och med utländska kunder och leverantörer.

I intervjuerna avgränsar sig juristerna mot andra yrkesgrupper som de som tänker noga och långsiktigt vad gäller en mängd olika faktorer (främst regler och risker) och handlar efter det, medan ”de andra” på arbetsplatsen ibland handlar ändå. Flera intervjuade använder uttrycket ”det blir fel” eller ”det kan bli konstigt” när de beskriver vad som händer när organisationen handlar utan att koppla in en jurist. Konkreta problem är att avtal innehåller luckor och oklarheter eller att man riskerar att bryta mot någon lag vid ett beslut. Ofta innebär dessa brister ekonomiska förluster för organisationen.

Juristerna talar om de jämfört med andra yrkesgrupper ”läser text på olika sätt” (bolagsjurist i byggbranschen) eller:

Alla tror sig kunna läsa lagar och avtal. Ta PUL till exempel. Den är svår. [...] Då kommer jag ner och där sitter en tekniker och läser lagen, har skrivit ut den och strukit under saker med överstrykningspenna. Då säger jag, ”Men det finns en sån här tjock bok också som man måste känna till och si och så många rättsfall!” Det räcker inte att känna till vad som står i lagen, man måste ha en känsla för hur det fungerar i den här världen. Att se ”Det kan du göra,

men inte det”. En affärsjurist måste kunna tolka reglerna och applicera dem i verkligheten, på det aktuella fallet. (bolagsjurist, vårdteknologiföretag A)

Till juristers kompetens hör alltså att kunna relatera olika juridiska texter till varandra, bedöma deras inbördes vikt och dessutom ställa dem i förhållande till en mängd icke-skriftliga faktorer som ”hur det fungerar i den här världen”. Man kan också tolka det som att juristen ska kunna se konsekvenser av olika texter och handlingar, vilket man i sin tur kan se som juristens förhållande till en tidsaspekt: vad kan hända om vi gör så här?

Många påtalar vikten av både skriftlig dokumentation och muntlig kommunikation för inte minst avtalsarbete:

En förhandling handlar om att lufta frågorna, titta varann i ögonen. Det är egentligen inte det viktigaste vad som står i avtalet sen. Ett riktigt bra avtal ligger kvar i skrivbordslådan efteråt, det behöver aldrig användas. Det viktigaste är att man diskuterat frågorna, att alla fått göra sig hörda. (bolagsjurist, vårdteknologiföretag A)

Denna jurist menar att det lättare blir missförstånd om man bara skickar avtalsutkast till varandra i skrift. ”Om man träffas och pratar i stället så säger de kanske ’Jag är rädd att det ska bli så här ...’ Ett möte, eller telefonsamtal går fortare, man förstår varann bättre.” Här kan man applicera begreppet diskurscykel: Två företag försöker nå en överenskommelse genom att skicka avtalsutkast till varandra. Men skriften medierar inte deltagarnas alla relevanta tankar och känslor, utan mer formella faktorer. Överenskommelsen behöver därför formuleras om även muntligt, innan det blir ett formellt skriftligt avtal. Därefter finns i diskurscykeln de praktiska handlingar som avtalet stipulerar. Under denna fas behöver man enligt den intervjuade då sällan titta på det skriftliga avtalet. Det muntliga och sociala resemiotiseras i text, men även till praktik (Scollon & Scollon 2004, s. 164) utan att texten alltid behöver aktualiseras. (Se vidare 5.3.1.)

5.2.2 Bolagsjuristers roller i avtalsprocess och textproduktionsprocesser

Ett problem som kom fram i många intervjuer var att bolagsjurister ibland inte är tillräckligt delaktiga i företagets rutiner och beslut. Det centrala steg i en avtalsprocess då åtgärder, överenskommelser och dylikt ska granskas mot juridiska regler hoppas ibland över av andra anställda på företaget. Om jurister inte får tillräckligt inflytande över avtalet kan det leda till stora problem och kostnader för företaget. Enligt intervjuade jurister ser icke-jurister avtalet som något som klistras på en affär, och som är juristens ansvar utan att denna behöver delta så mycket. Jurister ser avtalet som den skriftliga bekräftelsen av en affär, oupplösligt förenat med den och avhängigt av att icke-juristerna delar olika faser, faktorer och villkor med juristen. Ur en intervju:

De ber mig att jag ska skriva ett avtal. Jaha, säger jag, avtalet är ju att skriva ner den affär du har gjort. Men de ser inte kopplingen, de tycker att avtalet är juristens sak. Men det är ju en beskrivning av affären du gjort, säger jag. Jag kan inte skriva avtalet i tomma luften. (bolagsjurist, vårdteknologiföretag A)

Detta kan tolkas som att olika yrkesgrupper konstruerar olika diskurscykler, där jurister ser ett tydligare samband mellan handlingar och text. Resemiotiseringen mellan handling och text är deras ansvar, men om de inte deltagit i handlingarna blir resemiotiseringen svår att göra. En annan bolagsjurist på ett statligt företag (A) säger: ”Avtalet kan [av andra än jurister] ses som nåt konstigt formellt, inte nåt som faktiskt ska återspegla och visa affären så att parterna vet vad som gäller.” Problemet kan sammanfattas som att avtal har olika funktion för olika yrkesgrupper, för att de ansluter till olika sociala praktiker och olika tidsfokus. När jag bjöd in till ett seminarium för att diskutera problemet (se 4.1), uppgav många att det var första gången de tog upp det på ett generellt plan.

Ett av resultaten av seminariet (som fungerade som fokusgrupp) var att bolagsjuristerna såg ett eget ansvar att vara synlig och närvarande för de anställda på företaget. Det vill säga, det är lättare att komma utanför väsentliga processer om man inte är så närvarande. En bolagsjurist på ett statligt bolag säger:

Själv uppfattar jag mig som väldigt social så därför har jag nog förmågan att genom att pladdra lite med folk, nästan låtsaspladdra, så dyker det alltid upp nånting, ”Jaha, hur har han hanterat det där? Det där kanske vi borde lösa”. (bolagsjurist, statligt bolag B)

Flera intervjuade och deltagare i seminariet påtalar vikten av dagliga, informella kontakter med andra på företaget. Det är viktigt att helt enkelt fika med de andra då och då, och att inte bara sitta på sitt rum. Funktionen bakom detta tycks vara att övriga yrkesgrupper ska våga fråga juristen, innan de har handlat på ett sätt som kan skada företaget. Om juristen uppfattas som lätt att kommunicera med vågar folk komma med sina frågor och problem i tid. Man skulle kunna säga att en lyckad bolagsjurist investerar tid i att bygga upp goda relationer på företaget för att senare arbetsprocesser ska ske så smidigt som möjligt. Deras levnadsbana inom företaget, som påverkar vilken historisk kropp de framstår med, påverkar också framtida levnadsbanor för arbetet med ett avtal. Varje enskild fikastund kan alltså ses som en tidslänk mellan bolagsjuristens levnadsbana och företagets avtalsprocesser.

5.3 Situerad diskurs: Texter och medierande handlingar i avtalsprocessen

Efter genomgången av bolagsjuristers övergripande arbete och roller, kommer vi i detta delavsnitt närmare det konkreta avtalsarbetet som praktiknexus. Frågor som tas upp är: Vilken position intar avtalet som text i bolagsjuristers arbete? Hur kan ett avtal se ut? Hur kan avtalsprocessen se ut? Vilka medierande handlingar eller sociala praktiker ingår i praktiknexuset avtalsskrivande?

5.3.1 Texter och textproduktionsprocesser

Ett tydligt resultat av studien är att avtal är den textgenre som är central i alla branscher. Andra genrer som nämns är protokoll, mejl, remissvar, PowerPoint-presentationer, utbildningsmaterial, styrdokument och checklistor. Alla dessa texter är juristerna med och producerar. Bolagsjuristerna uppger också att de förhåller sig till existerande texter som föreskrifter, lagar, rättsfall, branschens bestämmelser, riktlinjer och frågor via e-post från främst övriga anställda.

De avtal jag fått ta del av från fokusföretaget är alltså inte detsamma som omförhandlades under observationen. För att ge en grov bild av avtalstexter från fokusföretaget beskriver jag här ändå kort, utan att kunna ge några detaljer av forskningsetiska skäl, hur avtalsmaterialet ser ut.

Avtalen är på svenska och 6 sidor långa. De består av 8–11 paragrafer eller avsnitt. Den största delen av texterna är löptext, medan en mindre del består av punktlister. Den enda paragraf som förekommer i alla tre avtal är Tvist, som kommer sist. Dessutom finns i alla texter paragrafer om avtalstiden, men med olika rubriker. Definitionslistan som ingår i materialet har rubriken ”Appendix 1 Definitions” och omfattar 6 sidor i tabellform med termen i vänsterkolumn och definitionen i högerkolumn. Vissa termer är färgmarkerade, där olika färger bland annat står för de två avtalsparternas tillägg (enligt intervju).

Texterna består av utkast med kommentarer och ändringsmarkeringar gjorda i Word. En av kommentarerna är ”Vem skall betala rättegångskostnader som kan uppkomma i ...?” och består alltså av en antecipering av en risk. En annan kommentar innehåller ordet *risk* och refererar både bakåt och framåt i tiden. Två kommentarer är intertextuella: en påpekar att något kan strykas eftersom det står på annan plats i samma text, och en ber en annan aktör (troligen jurist) att välja mellan två alternativ: ”du kan väl tycka till om vilken text som är vettigast av dessa två varianter”. Detta kan ses som en uppmaning till bedömning (jämför 5.3.3).

Allt avtalsarbete styrs ytterst av avtalslagen⁵. Centralt är att *den gemensamma partsviljan* (Ramberg 2010) avgör om det finns ett avtal och vad som avtalats, inte primärt det skriftliga avtalet. Det är ungefär detta som icke-jurister ofta omtalar som ”muntligt avtal gäller”, det vill säga det krävs egentligen inte ett skriftligt avtal för att en överenskommelse ska vara bindande. Men i praktiken är det svårt att referera till och hävda något om det inte finns i skrift. Om det uppstår en tvist om avtalet går man ofta till mejlkorrespondens och anteckningar från förhandlingarna för att bland annat utröna vad partsviljan varit.

Det finns mallar för olika typer av avtal, och dessa fyller en central roll. Enligt en intervjuad advokat är det vanligt att bolagsjurister får en sorts ägandeförhållande till sina mallar, som de till exempel tar med sig från arbetsplats till arbetsplats och inte gärna delar med sig av. Malltexterna blir därmed alltså knutna till bolagsjuristernas individuella historiska

⁵ Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område. Eftersom lagen är så gammal har en professor i juridik föreslagit en modernare ”restatement” eller omskrivning, Rambergs Avtalslagen 2010.

kropp. Delvis står mallarna förstås också för en viss kontinuitet eller stabilitet. Samtidigt ses undertecknade avtal ofta som ”levande dokument” (advokat) där ändringar och tillägg kan föras till under avtalsperioden. Ovan nämndes att avtalstexten ofta är mindre viktig än den sociala interaktionen, men texten får givetvis en central roll om personal byts ut. Det vill säga, skriftliga texter behövs som stabilisering över tid och när sociala relationer förändras.

Det finns ganska tydliga tidslinjer knutna till texter, där den mest generella är avtalsprocessen. I processen ingår andra semiotiska former eller medier som protokoll, möten, telefonsamtal och mejl. Flera bolagsjurister talar om ”intern förhandling”, eller att man ”förhandlar med sig själv” innan man förhandlar externt, det vill säga olika yrkesgrupper inom företaget diskuterar vad som ska vara med i avtalet. När man väl börjar den externa förhandlingen anses det att den part som skriver första versionen kan få ett övertag.

Avtalsprocessen på ett företag är ofta styrd av riktlinjer som bland annat stipulerar att jurister måste vara delaktiga om en affär överstiger ett visst belopp. Mindre affärer kan andra ibland sköta genom till exempel standardavtal. På de statliga bolagen finns ofta delegationsordningar för undertecknande. På fokusföretaget finns en Signature Policy som reglerar vilka yrkeskategorier som ska skriva under vilka dokument. Signerandet av avtal är förstås avgörande, men även avtalsutkast signeras ibland. Av riktlinjerna kan framgå att juristen måste ha skrivit under ett avtalsutkast (eller en angränsande text, till exempel blankett) för att det ska kunna gå vidare i processen:

När vi granskar avtal ... blir det då en oren sån blankett, då blir det att vi säger att det ”kvarstår stora risker” eller nåt sånt där. Och det brukar folk inte vilja ha på en sån blankett, som de ska ta till den som ska ”sajna”. Då blir det så här om vi inte är överens, om vi tycker att det är en alldeles för stor risk, så här får ni inte göra, då eskalerar man det [gest: höjer händerna]. Så den som har hand om frågan går upp ett snäpp. Och samma sak att mina jurister vänder sig till mig då. Till sist får ju VD lösa tvisten, men så långt brukar det inte behöva gå. (bolagsjurist, chefsjurist, statligt bolag D)

Om en instans ser att en ”tidigare” instans saknas, till exempel juristen, så är det ett tecken på att något är fel och processen kan avbrytas.

När jag presenterar ett preliminärt resultat, att man ser antingen framåt eller bakåt i olika dokument, svarar fokusdeltagaren att man ser bakåt även när man skriver avtal, eftersom man ser på tidigare avtal. Men givetvis ser man även framåt, ”kanske 1–5 år”, på vad som kan hända, vilka möjligheter som finns att säga upp avtalet:

Hela det här med att förstå verksamheten som bolagsjurist handlar om att förstå framåt, att förstå konsekvenser av om vi gör så här eller så här. Och att förstå – det är också framåt – förstå drivkrafterna: varför vill vi göra så här, varför är det viktigt? Oftast för att man blickar framåt mot ett nyckeltal som ska ge mervärde för aktieägarna. (bolagsjurist, fokusföretaget)

5.3.2 Sociala praktiker och medierande handlingar

Begreppet praktiknexus innebär alltså att flera olika sociala praktiker strålar samman; så vilka sociala praktiker utgör nexuset avtalsskrivande? Om vi använder begreppet *sociala praktiker* här riktar vi visst fokus åt praktikernas historia, varifrån de kommer. Dock har jag ett alltför begränsat material för att alltid kunna säga så mycket om detta. Det är ett skäl till att jag ibland nedan i stället använder begreppet *medierande handling*, som alltså står för mer lokala realiseringar av sociala praktiker.

I praktiknexuset avtalsskrivande ingår framför allt följande sociala praktiker:

- Ta fram underlag
- Använda mallar
- E-posta
- Bedöma, göra bedömningar av risker och dylikt
- ”Förhandla internt”
- Förhandla
- Fatta beslut
- Läsa
- Skriva
- Revidera
- Definiera/kategorisera
- Skriva under/signera

Det komplexa i praktiknexuset innebär att man inte bara gör de här olika sakerna som steg i en process, utan att en enskild bolagsjurist vid sin dator kan göra i princip allt samtidigt. De sociala praktikerna skulle i sig också kunna finfördelas. Att e-posta innefattar ju till exempel handlingar som att använda tangentbordet, läsa på skärmen, bifoga dokument och så vidare.

På grundval av mina data och allmän kunskap om skriftpraktiker kan jag säga att en del av praktikerna har en lång tradition, som att läsa och skriva, medan andra har en kort historia, som att e-posta. En del av praktikerna kan ha relativt låg status och eventuellt utföras av någon utan juristkompetens, som att ta fram underlag och använda mallar, medan andra har hög status och ofta kräver både en jurist och en annan person i beslutsfattande ställning, som att signera avtalet (jämför Gunnarsson 1992, Suchman 2000, Karlsson 2002).

Vissa praktiker har ändrat karaktär och fått nya redskap, som att definiera, där bolagsjurister i dag använder sökbara definitionslistor i digital form, men där gamla skrifttraditioner lever kvar: i avtalstexten markerar en term med inledande versal att termen kan slås upp i definitionslistan. Även i mindre omfattande avtal utan definitionslista används denna skriftkonvention, men definitionen finns då i själva avtalstexten. Ett exempel ur definitionslistan från fokusföretaget är ”Working Days: shall mean calendar days counted without public holidays”. Denna skriftkonvention kan ses som en emanation från tiden innan man använde ordbehandlingsprogram och fick möjlighet att markera grafiskt på flera olika sätt och att länka digitalt till olika dokument. Även praktikerna att skriva och att revidera har fått nya

digitala redskap, inte bara ordbehandling i stort, utan även en form av kollektivt skrivande på projektorduk som vi ska se närmare på i avsnitt 6.

De flesta av de sociala praktikerna ovan är förmodligen ganska självförklarande, medan den jag kallat *bedöma/bedömning* kräver mer förklaring, och jag har här också mera data. Därför, och för att den visat sig central, går jag i det följande igenom den mer något mer grundligt.

5.3.3 Bedömning

Under ett skede i studien sökte jag kunskap om det som de intervjuade självmant tagit upp som ”den juridiska metoden” (Blåsjö manus). Det är den man lär sig under utbildningen, och trots att många jurister tycks ha den så internaliserad att de har svårt att verbalisera eller förklara den, kunde jag konstatera att den består i att man enligt vissa principer applicerar olika texter på ett fall eller problem. Jurister lär sig vilka texter eller rättskällor som är hierarkiskt överordnade andra. Bolagsjurister måste dock ofta börja med att ringa in vad som är det juridiska problemet i en situation. Jämfört med till exempel jurister i rättsväsendet börjar man ibland med ett allmänt problem för sitt företag och ska ur det avgränsa och formulera vad som är juridiskt hanterbart.

I flera faser av den juridiska metoden framträder *bedömning* som viktig och kan därmed ses som en central social praktik. Med *bedömning* avser jag då att man väger olika faktorer mot varandra för att träffa någon sorts avgörande som inte är givet. En *bedömning* är därmed inte lika säker som en beräkning eller en kontroll av fakta. Olika personer kan göra olika *bedömningar* och de kan vara underbyggda i olika grad.

Efter en inledande juridisk problemformulering bedömer man vilka rättskällor som är tillämpliga och sedan vidtar *bedömningar* av en mängd olika faktorer. Bolagsjurister bedömer främst vilka risker företaget tar, vilket handlingsutrymme är och om kriterier i regler uppfylls. Jurister i rättsväsendet bedömer reglers tillämplighet, hållbarheten i parternas argument, ibland lagstiftarens avsikt och så vidare. Forskande eller debatterande jurister bedömer besluts tydlighet, falls svårighetsgrad, konsekvenser av beslut och nya regler etc.

Juristerna själva använder ofta ord som *bedömning*, *att bedöma*, utan att jag fört det på tal i intervjuer, till exempel:

att bedöma om det är en fråga för juristen eller inte (bolagsjurist, statligt bolag B)

Det handlar om riskbedömning (bolagsjurist, byggbranschen)

Man får börja ”riska”, göra riskbedömning (bolagsjurist, statligt bolag C)

Som antyds av citaten och tidigare i detta avsnitt, handlar bolagsjuristers *bedömningar* ofta om framtidsaspekter och risker. När jag efter de sonderande intervjuerna frågar fokusdeltagaren ifall mycket går ut på att bedöma risker, säger han:

Ja, det är närmast den främsta uppgiften: att hjälpa verksamheten att inse och förstå risk. Och sen ska det vara deras beslut, om de vill ta riskerna eller inte, men min uppgift är att upplysa dem om riskerna. Våldigt ofta är det den största hjälp en bolagsjurist kan ge att beskriva riskerna, att det kan kosta, att man kan bryta mot en lag, sen får verksamheten avgöra om det är värt den risken. Utbildningen tar inte upp detta, men det är ju en utbildning till domare, och domare är inte superbra på att överväga risker, de är vana att peka med hela handen och skaffa sig en uppfattning väldigt snabbt. Om jag satt och sa ”Så här är det”, då gör jag inte mitt jobb, utan jag ska kunna resonera och beskriva riskerna och säga att ”Jag tycker att om vi gör så här så tar vi en stor risk att begå avtalsbrott och då kan vi få betala skadestånd, så mitt råd är så här ...” (bolagsjurist, fokusföretag)

En advokat som givit respons på min analys bekräftar också att bedömning är centralt inom juridik i en vidare bemärkelse: ”Hela juridiken handlar ju till stor del av bedömningar. Bedömningar av bevisstyrka och ’bedömning’ av hur rättsregler är avsedda att tillämpas.”

5.4 Tendenser i denna analys

Konkreta faktorer som bolagsjuristens fysiska tillgänglighet, liksom abstrakta faktorer som erfarenhet och sociala roller, påverkar i stor utsträckning avtalsarbetet. Interaktionsordningen innebär att bolagsjuristen har en specifik roll i avtalsarbetet jämfört med andra yrkesgrupper. I vissa fall regleras denna roll genom texter som föreskriver vilka dokument juristen måste signera och när under avtalsprocessen. Samtidigt innebär denna specifika roll ofta ett problem: jurister kan komma att uppfattas som hinder för processen, eftersom deras roll är att förutse problem, och därför undvikas av övriga yrkesgrupper.

I själva avtalstexten finns emanationer från en tid före ordbehandlingsprogrammen, då det fanns ett fåtal sätt att grafiskt markera ord, som understrykning eller, som för definierade kategorier i avtalen, inledande versal. Det vill säga, trots att modern digital teknik erbjuder andra redskap som olika grafiska markeringar och hypertext, så används fortfarande de äldre redskapen.

Jurister bygger under sin karriär upp erfarenheter av hur juridiska processer och aktörer samverkar med texter, vad orsakerna är till olika skeenden och formuleringar i texter samt vilka konsekvenser handlingar och formuleringar i texter kan få. En grundläggande ingrediens i denna erfarenhet är att kunna göra bedömningar, ofta inte med någon exakt systematik utan mycket beroende av erfarenhet och omdöme (jämför Winroth 2003, Hydén 1990, s. 38), av dels vilka texter som har giltighet i specifika situationer, dels risker och konsekvenser av handlingar och texter.

Det har också framgått att mallar för avtalstexter är ett väsentligt redskap för bolagsjurister, vilket ofta är knutet till deras individuella historiska kropp, eftersom det händer att de samlar på sig användbara mallar under sin karriär och tar dem med sig mellan anställningar.

6 Analys av avtalsförhandling

Efter den horisontella analysen av hur en mängd bolagsjurister arbetar kommer vi nu till den vertikala analysen, en djupare fallstudie av en lokal avtalsförhandling. Den observerade förhandlingen består av ett sammanträde mellan två företag, Fokusföretaget och Leverantören av en IT-tjänst. Parterna har redan ett löpande avtal som nu ska omförhandlas. Avtalet består av flera texter som deltagarna refererar till som olika bilagor, Appendix; jag har alltså inte haft tillgång till själva texterna. Förhandlingen utgör en del av avtalsarbetet, som bland annat föregåtts av att bolagsjuristerna på respektive bolag har skickat förslag till revidering av gällande avtal till varandra och att ärendet tagits upp med respektive företagsledning. Tidsfokuset för min analys är därmed egentligen för trångt för att kunna fånga allt relevant, men denna observation (och tre intervjuer med deltagarna) var det enda jag fick tillgång till som hade med denna avtalsprocess att göra.

De som deltar i förhandlingen är:

- BF. Bolagsjurist på Fokusföretaget. Tvåspråkig man i 30-årsåldern, modersmål annat germanskt språk. Sitter vid bärbar dator som kopplats till projektorduk.
- BL. Bolagsjurist hos Leverantören. Modersmål svenska. Kvinna i 30-årsåldern.
- CMF. Senior Contract Manager på Fokusföretaget. Ingenjör. Leder mötet. Modersmål svenska. Man i 40-årsåldern.
- CL. Chef på Leverantören. Tvåspråkig man i 60-årsåldern, modersmål finska.
- IL. Underställd CL, troligen ingenjör. Tvåspråkig man i 30-årsåldern, modersmål finska.

Förhandlingen äger rum en förmiddag 2010. Vid ett långsmalt bord sitter BF och BL närmast en projektorduk. Jag sitter mellan BF och projektorduken och antecknar. Utdragen här består av autentisk interaktion, även om den säkert påverkades av min närvaro, men är inte exakt transkriberade, utan bygger på noggranna anteckningar.

Trots att avtalstexten är på engelska, vilket också är företagsspråket, och att endast två av deltagarna har svenska som modersmål, väljer deltagarna efter en kort diskussion i början att tala svenska. Möjligen är detta en anpassning till min närvaro. Jag har i början bland annat berättat att jag är språkforskare och gör en undersökning om bolagsjuristers kommunikation.

Nedan presenteras analyser av tre utdrag ur observationen där det förekommer rikligt med underlag för en analys av hur deltagarna använder och aktualiserar texter, inte minst relaterat till tidsaspekter. Utdragen utgör ungefär en femtedel av den totala observationen.

6.1 Transition-bilagan

En sekvens i förhandlingen behandlar vad en av bilagorna, som kallas Transition-bilagan, ska innehålla. I sekvensen kan vi bland annat se fall av de medierande handlingarna resemiotisering och bedömning. Contract Manager nämner först några delprojekt och interaktionen fortsätter så här:

BF: De projekten ska inte vara med här. När vi skriver på ska de redan vara på plats.

CL: I slutet av 2011 har vi lovat besparingar enligt ny modell. Ska de vara med här eller i prisbilagan?

BL: De ska vara i själva avtalet.

CL: Det är viktigt för er att de är med.

Olika tidpunkter i det förgångna ("har vi lovat") och i framtiden ("de ska vara", "när vi skriver på") relateras till varandra och till själva avtalstexten. Även CL:s "Det är viktigt för er att de är med" kan ses som en anteciperings där han implicerar att det i framtiden kan bli problem mellan företagen om just den här uppgiften inte fanns med i avtalet. Man diskuterar också när avtalet ska skrivas under i förhållande till när olika deltjänster ska vara utförda:

BF: Jag förstår inte. Vi skriver på i vår ...

De andra: I sommar.

BF: ... eller i sommar. Tjänsterna ska vara igång första januari. [gör gester som för att visa perioderna i luften framför sig, händerna parallellt vertikalt] Ska det vara separata avtal för delprojekten?

CMF: De är inte klara när vi skriver på.

BL: Nej men påbörjade.

BF: Det är olika startdatum för de andra projekten.

BL: Kortsiktiga projekt ska inte vara med, men tyngre avtalsmaterial, det är the core, det ska vara med.

BF: Vi diskuterade det med Lennart förra gången.

CMF: Vi skriver på (...?)

CL: Det är viktigt för oss också. Vi får kostnadsminskning efter de projekten.

(paus)

BF (lågt medan han skriver): Vi skriver om det i Transition-bilagan. "Förutsättningen är att ... kostnadsbesparing har uppnåtts"

[Alla från Leverantören skriver med penna]

Inom det stora avtalsarbetet är det i båda utdragen ovan texten Transition-bilagan som står i centrum. Men analysen kan också urskilja tre delar av denna text: beskrivning av besparingsmodell, lista över projekt och den enskilda formulering som BF kommer med i slutet. Alla relateras till när vissa åtgärder ska utföras. Eftersom företagen har ett löpande avtal, har man redan planerat en del åtgärder, och om de redan är utförda när avtalet skrivs på ska de inte nämnas i det nya avtalet. Deltagarna relaterar alltså till två tidsfokus: en där åtgärder ska genomföras och en för själva avtalsarbetet med undertecknande som anteciperad och fokuserad punkt. BF visualiserar tidsfokuserna eller intervallen med fysiska rörelser, synbarligen för att försäkra sig om att alla är överens och för att själv förstå deras förhållande till varandra. Han skapar därmed en tidslänk.

När BF, som sitter vid tangentbordet, har gjort bedömningen att alla är överens om tidslinjerna och viktigheten, föreslår han en konkret formulering.⁶ Leverantörssidan bekräftar den genom att själva skriva, troligen samma formulering. Förhandlingen går sedan, utan verbalisering av att man är överens eller något annat, in på en annan topik. Man kan se det som att resemiotiseringen till skrift, själva skrivandet, här har betydelsen ”Vi är överens” för deltagarna.

6.2 ”Undrar om det är värt besväret att försöka definiera det här?”

Senare i förhandlingen kommer man in på vad det skulle innebära för samarbetet om fler företag skulle komma att ingå i den koncern där Fokusföretaget ingår. Skulle Leverantören vara förbunden att utföra tjänster åt flera företag utan extra ersättning? Ska denna fråga föras till en definierad kategori eller inte? Definierade kategorier och begrepp i avtalet skrivs med inledande versal och listas i definitionslistor (se 5.3.2; nedan har jag angett sådana kategorier med versal trots att det är muntlig interaktion). En definierad kategori bör troligen vara något som kan förväntas bli aktuellt flera gånger under en avtalsperiod, därav behovet av att ha en övergripande definition. Gäller något en mindre viktig eller eventuell händelse, finns inte samma behov av en och samma kategori eller definition. Tänkbara framtida händelser påverkar alltså avtalstextens utformning. Så har jag åtminstone tolkat sekvensen nedan.

BF: Om vi lägger till nytt bolag inom koncernen ska de kunna ta betalt för det. [skriver i programmets Sök-ruta: ”Insignificant Incremental”]

[...]

CL: Och om det är nån som är Recipient som vi inte kan tänka oss i dag?

CMF: Det är nog helt i sin ordning, det kan stå där. Men frågan är vad Inquiry betyder i det här fallet?

(paus, de läser)

CL: Det låter som det är nåt som är kopierat.

BL: Ja, det finns också i 6.1. Du kan gå ner och titta.

BF: New Service Locations ... (läser tyst, paus) Om vi kommer med ny Service Recipient blir det inte ny tjänst?

CMF: Nej men om vi köper en ny pc eller server, det beror på.

BL: (försöker komma in)

CMF: (fortsätter) Det kostar enligt prislappen.

BL: Skillnaden är att här är det ytterligare kontroll. I första fallet får vi ändå betalt. Här blir det en ny Service Location.

BF: Då skulle jag ta bort första punkten. Vi kommer som sagt att få betala för det.

BL: (frågar tyst CL något)

CL: Om det finns risk för att en Recipient blir vem som helst, då behöver vi möjligen diskutera.

BL: Det blir en extrakostnad man vill ta sikte på.

⁶ Trots att avtalet är och ska vara på engelska, skriver man här alltså på svenska. Troligen ska det senare översättas till engelska.

BF: Det täcks av 6.1. Om det blir ny Service Locations blir det en Change.

Service Recipient, Service Location med fler begrepp är definierade och inleds med stor bokstav i avtalstexterna. I exemplet ovan kan vi se hur definitionerna fungerar. Tillkommer till exempel en Service Location, en plats för Leverantören att betjäna, så infaller enligt avtalet en så kallad Change, något som ligger utanför avtalet och ska ersättas separat. Definierade begrepp fungerar alltså som anteciperingar, här inbyggda åtgärder på uppkommande händelser. Efter en stunds diskussion om och letande i dokument efter prisuppgifter, föreslår BL en ändring i avtalet:

BL: Ska vi lägga det i timmar i stället?

CL och CMF: Ja.

BL: För ett halvår eller vad vi vill?

BF: (letar i papper)

CMF: Jag har svårt att se varför det skulle vara så dyrt. Men det är inga problem att lägga till 100 timmar i stället.

BF: Kommer inte alltid en ny Service Recipient att innebära mer arbete?

CL: Om det är tio arbetsplatser ... (gör en beräkning)

CMF: ... Vi får lägga på ett par spänn.

BF: [skriver kommentar i dokumentet, bland annat "100 hours"] Till Insignificant Incremental Cost eller nåt sånt?

CL: Mm.

CMF: Undrar om det är värt besväret att försöka definiera det här.

BF: Ja, det blir inte riktigt Cost, det blir svårt att reglera.

När man enats om arbetstid som kan debiteras, kommer man till problemet hur kostnaden ska definieras eller kategoriseras, kanske som Insignificant Incremental Cost? CMF tycks vilja snabba på förhandlingen och inte dröja vid problemet. BL håller med, men relaterar mer till att avtalet ska bli så bra som möjligt. Här möts i en tidslänk två tidsfokus: arbetsprocessens (hur lång tid ska själva mötet ta?) och det framtida samarbetet mellan företagen. Om avtalet innehåller luckor, till exempel för att man inte hunnit gå igenom något tillräckligt noga, kan det innebära problem i framtiden. Det kan vara det BL som jurist aktualiserar här.

När deltagarna ytterligare en stund talat om bland annat timkostnader återvänder man till frågan om kostnaderna behöver tas med i definitionslistan:

BL: [...] mekanismen finns redan där, det står att vi ska få betalt. Frågan är om det gagnar avtalet att vi beskriver.

CL och CMF: [läser halvhögt, BF lutar sig bakåt]

CMF: Det har aldrig varit nån tvistefråga. Skriv ni med små bokstäver.

CL: Ja, vi kan ta det senare. Det är ingen stor fråga.

När CMF till slut uttalar Fokusföretagets beslut anknyter han till ett visst tidsfokus, företagets samarbete i det förgångna: ”Det har aldrig varit nån tvistefråga”. Eftersom man kommit överens tidigare gör han bedömningen att man kommer att göra det även i fortsättningen, på ett mer oregerat sätt än om eventualiteten som diskuterats skulle finnas reglerad med definition och stor bokstav. CL:s svar tyder möjligen på att han inte vill se frågan som helt avgjord. Hur som helst har deltagarna, av vilka två är jurister, relaterat den text eller de texter de arbetar med till framtida eventuella händelser och låtit en bedömning av dem avgöra hur texten ska utformas.

I utdraget syns också hur deltagarna använder och relaterar till vissa funktioner i datorprogrammen (troligen Word och Excel): Sök-rutan, skrollning (”Du kan gå ner och titta”), klipp-och-klistra-funktionen (”nåt som är kopierat”) och kommentarfunktionen. Dessa funktioner blir här också en sorts tidslänkar, i och med att de används för att relatera vad som gjorts tidigare (man har kopierat från tidigare text) och vad som ska komma (kommentaren reifierar något som ska göras senare, och båda parter kan därmed se det som tillfälligt stabiliserat och gå vidare i processen).

De texter man relaterar till här är ett avsnitt av avtalet som heter ”6.1”, en punktlista och definitionslistan. Den kommentar i Word som BF skriver kan också ses som en separat text. En lokal diskurscykel eller intertextualitet aktualiseras explicit, eftersom en del av texten, Inquiry, ses som kopierad från 6.1.

6.3 Refresh och supersekreterare

Vid en tredje sekvens diskuterar gruppen en formulering om Refresh, en sorts uppdatering av IT-systemen. Interaktionen ägde rum mot slutet av de två timmarnas observation. Därmed kan deltagarna ha blivit lite trötta när denna interaktion äger rum, där vi bland annat kan se ett exempel på resemiotisering till fysisk handling:

BL: Då kommer vi till Refresh, det har vi ägnat mycket tid åt.

CL: Ja.

BL: Alla tre såg lite olika ut, så vi försökte ta ett helhetsgrepp.

BF: (tittar i papper)

BL: Vad som omfattas av Refresh nu är allt vi de facto gör. Vi diskuterade alla fyra. Vi har tagit från tre olika avtal och försökte trycka på med ny text.

BF: Jag har ett antal frågetecken. Det första: Jag tycker inte så mycket om det här ordet (markerar på skärmen ”certain”). Vilka tjänster omfattar det, vilka tjänstenivåer? Varför ”certain”? Hur mäter vi det? Vilka då?

BL: Det var för att stänga in, begränsa, i nästa stycke har vi beskrivit vilka Equipment. Jag minns inte (ser på CL) var det för att få ihop definitionen?

(CMF, CL och BL ser på duken, BF i papper, IL på egen dator, CL och IL pratar lågt)

BL: Var det det? (letar i papper)

BF: (läser ur papper) Tidigare var det Customer.

BL: Ja Customer.

BF: Aha, här stod det ”certain” – ursäkta.

BL: Jag funderade på hur man ska få ihop det.
 CMF: Det var säkert vi som hittade på det sist också (lite skratt)
 (BL och CL ser på duken, BF i papper, CMF egen dator, IL egen dator)
 BF: (läser på egen skärm, ur definitionslista)
 CMF: (visar egen skärm för BF) *The* (betonat) Equipment
 BF: Vi tar tillbaka.
 CMF: Vi tar tillbaks allt. (lite skratt)
 BF: Nej nu är vi överens! (markerat slag på tangentbordet, skratt) Vi måste avgöra ... vilken Equipment (med emfas, gör vertikala gester) Vad säger ni? (skratt)
 (alla utom BL tittar på BF, BL på duken)
 BF: Vi betalar för (?) och ni ... (gester mot och från sig)
 CMF: Behovet av Refresh kommer att minska men det ska stå så, jättebra. Vi kan aldrig (?) Refresh.
 BF: Hur stod det? (tittar på CMF:s skärm)
 BL: (ser i papper, IL visar sin skärm för CL)
 CMF: Det var orsak till gräl ...
 BF (till CMF): Om du skickar det där så kan jag kopiera det.
 [...]
 BL: Skriv "If required by [Fokusföretaget]". Vi gör inte tjänster för att vi tycker det är kul (gör gester som hälsning runtomkring sig, lite skratt)

Här berörs bland annat arbetsprocessen, hur texten har vuxit fram och historiska orsaker till enskilda formuleringar. För det första nämner BL initialt att Leverantören ägnat "mycket tid" åt att få ihop olika delar eller versioner av avtalet till ett samlat avsnitt, vilket kan ses som en tidslänk till flera olika tidslinjer och texter. För det andra berör man misstag som har kan ha begåtts i processen. BF ifrågasätter Leverantörens val av formuleringen "certain" i revideringen, men efter gemensamt letande i tidigare versioner blir det klart att det har stått med tidigare. Därmed verkar frågan utagerad, troligen på grund av en icke verbaliserad bedömning att om formuleringen inte har inneburit problem hittills, så kommer den inte att göra det i framtiden. CMF tycks undvika ansiktshot när han säger "Det var säkert vi som hittade på det" och "Vi tar tillbaka allt", allt i en skämtsam ton, vilket bekräftas av att flera deltagare skrattar. Samtidigt kritiserar han implicit BF. (Jämför Landqvist 2006, s. 221–226.)

Ett annat misstag påpekas när BL hittar ett felaktigt årtal i ett dokument som skrevs under hans egen föräldradedighet:

BL: Här står det 2005.
 CMF: Vi hade ingen supersekreterare då ... (skratt)
 BF: Mycket har jag blivit kallad men inte supersekreterare. Nej då, jag kan ingen juridik, jag är bara sekreterare. (skratt)
 BL (till forskaren): Det blir konstigt för din studie, de där bolagsjuristerna är bara sekreterare (skratt)
 CMF: Hur ska vi göra med lunch?
 BF: Vi ska göra klart Refresh.

CMF: När vi är klara med Refresh då.

BL: (går ut)

(Paus. BF och IL ser på egen skärm, CL och CMF tittar på duk)

BF: Kolla på det här, vad som kan hända när man inte har supersekreterare (går upp och pekar med pekpinne, det står exakt samma formulering två gånger i samma stycke, stort skratt)

CMF: (ironiskt) Det var ju viktigt! Jag kan citera okänd mästare som kallade bolagsjurister för rundningsmärken. (skratt)

BL: (kommer in) Har jag missat nåt?

BF: (berättar om dubbleringen)

BL: Det kan man också göra utan dej!

BF: Titta på det lila (på duken, alla utom IL tittar på den, han tittar bara upp kort)

CMF: Det beskriver bra, varför måste vi ändra?

BF: Jag tar bara bort upprepningen (skrattar lågt, ändrar)

Det felaktigt angivna årtalet ger bränsle till ett längre kommunikativt projekt om roller. CMF kallar nämligen indirekt BF för ”supersekreterare” och bolagsjurister för ”rundningsmärken”. Han tycks indikera att jurister ofta är för noggranna och därför bör undvikas. BF tar emot detta med humor, och slår bland annat tillbaka genom att påpeka ytterligare ett fel som begåtts medan han var föräldraledig: en dubblerad formulering. Det som händer kan ses som ett möte mellan en juridisk diskurs, där noggrannhet är högt värderad, och en kommersiell diskurs, där noggrannhet kan innebära för utdragna processer som kostar pengar.

Under hela utdraget förekommer flera fysiska handlingar och resemiotiseringar till fysiska uttryck. Först slår BF hårt på tangentbordet samtidigt som han uttalar ett icke ansiktsskyddat ”nej” till CMF. CMF har här just tillskrivit Fokusföretaget och därmed indirekt BF skulden för misstaget med formuleringen ”certain”, och BF:s tydliga ”nej” kan ses som ett drag i det kommunikativa projektet om juristens roll. Därefter illustrerar BL sitt inlägg om att Leverantören inte gör tjänster för att de ”tycker det är kul” med att höja handen och titta sig glatt omkring som om hon hälsade på flera människor. Hon kan här sägas resemiotisera dels Leverantörens bild av företaget som en ansvarsfull partner som inte gör kostsamma åtgärder i onödan, dels den skämtsamma diskurs som växt fram i interaktionen. Ett mer påtagligt fysiskt handlande är när BF reser sig, fattar den pekpinne för projektorduk som finns i rummet och pekar ut ett av misstagen, den dubblerade formuleringen. I och med att det är ett misstag som begåtts medan han var föräldraledig, kan man se det som att han fortsätter det kommunikativa projektet med CMF om juristrollen, och att han då använder ett fysiskt redskap där lärarrollen finns reifierad, pekpinnen.

Jag tolkar deltagarnas emanerande aktualisering av misstag kring texterna tidigare i arbetsprocessen som en resurs för meningsskapande, för att komma vidare i processen och för ansiktsskydd eller sociala relationer. Relaterandet till misstag fungerar som förklaringar som gör texterna begripliga. Om deltagarna hade läst texten isolerat hade det varit svårt att förstå felaktiga årtal och dubblerade formuleringar. Detta kan ses som en tidslänk som underlättar även arbetsprocessen; har misstag begåtts är det inte så svårt att komma överens om revi-

deringar. Det är också väsentligt att upprätthålla goda relationer under och efter förhandlingen, ibland på bekostnad av sitt eget ansikte, även i syftet att komma vidare i processen.

Vi ser också hur deltagarna relaterar till texter med blicken (jämför Goodwin 1994, Norris 2004), att de ser på och troligen läser delar av texter via olika medier: sin egen bärbara dator, papper och den gemensamma projektorduken. Den gemensamma texten på projektorduken kan ses som en tidslänk eller reifikation som knyter samman de olika tidsfokusen, det vill säga hur deltagarna relaterar till vad som redan hänt och vad som kan komma att hända, och dessutom själva förhandlingens tidsfokus och process. Ovan har vi sett flera fall då deltagare relaterat till förhandlingsprocessen och den tid man satt av under dagen: när en punkt i förhandlingen är avslutad, när man ska äta lunch etc. Det mesta relateras också till den gemensamma avtalstexten på projektorduken, till exempel ”När vi är klara med Refresh då”.

Den text som är aktuell här är alltså främst det avsnitt i avtalet som handlar om och heter Refresh och som reglerar vad som gäller vid den typen av uppdatering. Men deltagarna relaterar även till tidigare versioner av Refresh-avsnittet, till en text i CMF:s dator och till om texten ska innehålla villkor för om Fokusföretaget begär Refresh av Leverantören. Man relaterar texten både bakåt och framåt i tiden, och då gäller det såväl textens utformning som händelser som har med textens tema att göra: CMF menar att det har varit gräl om Refresh, att behovet av tjänsten kommer att minska och att Fokusföretaget aldrig kommer att begära Refresh. Vad som har hänt och vad som kan komma att hända framställs som relevanta faktorer för att påverka textens utformning.

6.4 Tendenser i denna analys

Deltagarna i förhandlingen, både jurister och andra, tar på olika sätt upp tidsaspekter i relation till texten eller texterna. Delvis förutses *konsekvenser av texter*. Även om den här aktuella typen av avtal ofta kan fördes med ändringar under avtalstiden, så kan man undvika problem i form av kostnader, försämrade relationer eller slösad arbetstid, om avtalet blir så komplett som möjligt. Tidsaspekter av avtal tas ofta upp i form av referenser till hur det har varit tidigare (*gräl, bråk*). Deltagarna bedömer även *hur texten bör utformas* med tanke på vad som kan hända mellan företagen. Riskerna relateras till vanlighet eller trolighet; är det liten risk att något ska hända är det kanske ”inte värt besväret” att ägna tid åt att formulera sig noggrant kring det. Eftersom man knappast kan förutse alla problem och försäkra sig om alla eventualiteter, behöver deltagarna använda ”vågskålar” där man gemensamt bedömer risk mot investerad tid och textmängd.

Resemiotisering till fysiska handlingar har inte sällan en relation till tidsaspekter, som att visa tidsfokus med gester. Det kan handla om att just tid är ett abstrakt fenomen som i högre grad än andra kan behöva ges fysisk form för att kunna greppas, särskilt när flera olika tidsskalor är aktuella. Många fysiska handlingar är också relaterade till texten, när man till exempel skrollar och markerar text på projektorduken. Båda typerna av fysiska uttryck tjänar bland annat syftet att koordinera deltagarnas fokus och även olika tidsskalor. Men fysiska uttryck skapar också betydelse kring interaktionsordning, som när BF lutar sig bakåt när CMF

och CL ska fatta beslut, när han markerar parterna med gester ("Vi betalar ... och ni ...") och när han agerar lärare med pekpinnen.

Ibland kan det tyckas svårt att veta om deltagarna talar om händelser i yttervärlden eller om begrepp och formuleringar i texten, till exempel Refresh. Det går till exempel inte helt att särskilja deltagarnas anteciperingar om reella Refresh-aktiviteter från hur de talar om och formulerar konsekvenser av detta i texten. Men med hjälp av det analytiska begreppet diskurscykel kan vi se hur diskursiva element och fysiska handlingar följs av varandra och integreras. Ett exempel, som också visar anteciperingen till framtida handlingar, är "Om det blir ny Service Location blir det en Change". Juristen som säger detta menar troligen att om det uppstår behov av en tjänst på en ny plats, kommer man att kommunicera om detta mellan företagen med hjälp av de kategorier som man gemensamt formulerat. Så fort man då kommit överens om att det nya hamnar under kategorin Service Location, kommer avtalet att föreskriva att ytterligare en kategori faller ut, en Change, och vad det innebär regleras också i avtalets definitionslista. När anställda på det ena företaget utför en tjänst brukar det säkert kommuniceras till exempel via en tidrapport och en faktura; med åtgärd och texter ansluter man sig till någon av de kategorier som används i avtalet (till exempel Change).

7 Empiriska slutsatser

Avtalsskrivande kan verkligen ses som ett praktiknexus där bolagsjurister, och deras medarbetare och motparter, ansluter till många olika sociala praktiker: att förhandla, att fatta beslut, att skriva, att definiera, att revidera och så vidare. Den konkreta realiseringen av de mer generella sociala praktikerna kan ske simultant i en viss handlingssituation, till exempel vid datorn eller förhandlingsbordet, och kan kallas medierande handlingar. Detta hör till de resultat som är förväntade, men där de teoretiska begreppen kan ge ett nytt synsätt. Jag presenterar här först ett par likaså förväntade resultat, och sedan några mindre förväntade.

Analysen har visat hur bolagsjurister förhåller sig till olika tidslinjer och levnadsbanor, där texter spelar stor roll. Deras utbildning, i vissa fall tingstjänstgöring och arbete på advokatbyrå, och inte minst erfarenhet av den nuvarande arbetsgivarens affärer, konflikter, avtal och så vidare påverkar i hög grad hur de hanterar nya affärer och avtalsförhandlingar, det vill säga blir en del av deras habitus eller individuella historiska kroppar. Till deras historiska kroppar kan också höra att de ofta "äger" avtalsmallar som de tagit med sig från tidigare arbetsplatser. Inte minst i avtalsarbetet måste de hela tiden relatera till eventuella kommande händelser, förutse konsekvenser av formuleringar och så vidare. Även övergripande består juristers arbete i att kunna relatera olika texter till varandra för att avgöra vad som gäller, vad som är möjligt att göra för att nå ett visst mål och dylikt. Här har analysen särskilt lyft fram *bedömning* som en medierande handling eller social praktik där tidsfaktorerna möts: man gör bedömningar på grundval av tidigare erfarenheter och kännedom om texter för att här och nu avgöra hur man ska agera för att åstadkomma önskade effekter i framtiden – och undvika oönskade effekter. En stor del av bolagsjuristers arbete handlar, som vi sett, om riskbedömning.

Till de förväntade iakttagelserna hör också de funktioner skrift och text har i bolagsjuristernas arbete samt vilka skrifttraditioner eller skriftkulturer (jämför Karlsson 2002) som aktualiseras genom situationens diskurser. I den observerade avtalsförhandlingen kunde vi se hur text och skrift kan fungera koordinerande eller tillfälligt stabiliserande mellan (samtidigt) dels olika tidslinjer, dels olika deltagare, till exempel när de tittar på avtalstexten på projektorduken (jämför Lemke 2000a, Räsänen & Linde 2004, Latour 2005, Karlsson 2009). Bland de skrifttraditioner som de sociala praktikerna anknyter till kan man se såväl långa traditioner (som att läsa, skriva och förhandla) som förhållandevis unga (som att e-posta och använda Word-mallar). Här har vi sett dels hur vissa element dröjer sig kvar från en äldre skrifttradition genom en sorts tröghet (jämför Wertsch 1998), som skriftkonventionen att markera definierade termer med inledande versal i stället för till exempel kursiv stil, medan andra bidrar till effektivitet, som just projektorduken där nu deltagarna kan se exakt samma text samtidigt. Från en äldre skriftkultur kommer också *undertecknandet*. Det är intressant att ett skriftligt, undertecknat avtal enligt lag inte krävs för att ett avtal ska anses gälla, men att skrift och undertecknande i praktiken har stor betydelse. Undertecknandet eller signeringen innebär ju också ett maktutövande. Bland annat därför är undertecknandet en social praktik som borde undersökas närmare.

De inte lika förväntade resultaten är för det första tendensen att bolagsjuristers position ifrågasattes, för det andra att resemiotisering till fysiska handlingar var så pass frekventa vid avtalsförhandlingen, för det tredje hur relaterande till tidigare misstag används för meningsskapande. I flera organisationer jag besökte var det ett återkommande problem att andra anställda ”glömde bort” eller ”hoppade över” bolagsjuristen i avtalsprocessen vilket kunde innebära risker och kostnader. Vid den observerade förhandlingen pågick dessutom en tydlig, om än humoristisk, kamp mellan den bolagsjurist som satt vid tangentbordet och därmed hade makten över texten och den formelle förhandlingsledaren, där den senare implicit ifrågasatte bolagsjuristers kompetenser. Detta kan ses som att interaktionsordningen mellan en bolagsjurist och företaget innebär både möjligheter och begränsningar. Utbildningen och titeln ger auktoritet och makt, och bolagsjuristernas erfarenhet ger möjlighet att bedöma risker. Samtidigt kan just denna maktposition och riskbedömningsförmåga begränsa deras inflytande, eftersom en del anställda kan undvika dem på grund av detta och se dem som ”bromsklossar” eller ”rundningsmärken”. Paradoxalt nog kan alltså bolagsjuristers särskilda roll i avtalsprocesser bidra till att de inte kommer in i processen förrän det är för sent.

Bland annat i samband med maktkampen i avtalsförhandlingen såg vi fysiska handlingar, som att bolagsjuristen pekade på projektorduken med pekpinne, men även till exempel resemiotiseringar av tidsintervall till gester, för att greppa dem innan de skrevs ner. Dessa handlingar fungerar, liksom texter, ofta koordinerande för deltagarna.

Vidare har jag iakttagit hur deltagarna ibland relaterar till tidigare begångna misstag för att till exempel skapa mening ur en text som annars vore obegriplig eller för att undvika ansiktshot. Det är en rimlig tanke att det som gjorts enligt normerna inte behöver beröras eller relevantgöras. Allt i gällande avtal som är som det ska får vi inte veta så mycket om, eftersom deltagarna inte har någon anledning att diskutera det. Misstag kan ses som led i diskurscykler,

oavsett om misstagen begåtts i eller utanför texter. I en övergripande diskurscykel realiseras en affärsdiskurs i handlingar som en viss tjänst, som skrivs in i ett avtal, som innebär handlingen utbetalning för tjänsten och så vidare. Något resemiotiseras mellan å ena sidan handlingar eller händelser och å andra sidan text eller diskurs i en rekursiv cykel. I avtalsförhandlingarna här och nu kan deltagarna gemensamt resemiotisera tidigare misstag för att komma vidare i processen, både genom att avtalstexten blir så korrekt som möjligt och genom att vårda relationerna till motparterna och ta på sig skulden för misstag.

8 Diskussion

Tidigare forskning har poängterat juridikens tendens att utesluta vissa faktorer genom sitt sätt att kategorisera världen (Goodwin & Goodwin 1997, Mertz 2007 med flera). Detta överensstämmer med hur Wertsch (1998) ser på de begränsningar medierande redskap för med sig. Jag har inte data för att kunna uttala mig om ifall och i så fall hur bolagsjuristers kategoriseringar, bedömningar och definitioner innebär att något väsentligt utesluts. Det kan vara så att det inte finns lika stora asymmetrier i bolagsjuristers verksamhet som inom rättsväsendet; bolagsjuristerna möter oftast tämligen jämbördiga som chefer, andra jurister och affärsmän, inte brottslingar. Men bolagsjurister kan också hantera kundärenden, där det förstås finns asymmetri. Det skulle vara intressant att i framtida forskning studera interaktion mellan företag och kund via bolagsjurist (jämför Schryer 2000).

Kategoriseringar kan också ses som en del av juristers resemiotiseringar. De intervjuade berättar att de ofta ”översätter” från juridiskt språk till ”lekmannaspråk”, det vill säga resemiotiserar mellan olika diskurser (jämför Conley & O’Barr 1990, Prior et al. 2006). I kommande forskning vore det intressant att se på även hur flerspråkighet spelar in vid resemiotiseringar, till exempel då en förhandling sker på ett språk som inte alla deltagare delar och avtalet skrivs på ett annat språk, vilket är vanligt.

När det gäller det verksamhetsnära eller praxisorienterade angreppssättet i MDA och denna studie är relevant frågor: Visste inte aktörerna redan om problemet att bolagsjurister ibland kommer in för sent i avtalsprocesser? Vad kan forskningen bidra med när det gäller ett problem i en verksamhet? Svaret på den första frågan är: problemet framställdes som något alla visste om, och som man försökt hantera, men som inte lyfts till en generell diskussion. När jag bjöd in bolagsjurister från olika organisationer till ett seminarium om frågan, var intresset stort, och många uppgav att de aldrig tidigare diskuterat den. Samtidigt påstod jag mig inte ha lösningen på problemet. Ett svar på den andra frågan är: Forskningen kan bidra med nya synsätt för aktörer att iaktta sina välkända problem för att därmed kunna utveckla nya redskap att hantera dem. Forskningen har analytiska redskap, aktörerna i en studerad verksamhet har de djupa kunskaperna om praktiken (jämför Rönn under arbete). Det är också MDA:s ståndpunkt att själva analysen, genom de resemiotiseringar och diskurser den innebär, höjer medvetenheten hos deltagarna så att de själva kan utveckla sin praktik (Scollon & Scollon 2004, s. 177–178). I den här studien hade deltagarna olika grad av medvetenhet om medierande handlingar: hög om undertecknande, inte så hög om bedömning, medan resemiotisering förstås inte ingick i deras vokabulär, men det fanns en hög medvetenhet om

den under deras eget begrepp ”översättning” mellan juridiskt och icke-juridiskt språk. Här kan man tänka sig att öka graden av medvetenhet om resemiotiseringar även mellan olika modaliteter och att aktörerna därmed skulle kunna utveckla sin praktik, till exempel genom digitala redskap som visualiserar tids- och textaspekter i förhållande till varandra.

Fler verksamhetsnära studier behövs enligt Karlsson (2007, s. 39) för att ge nytt ljus åt vår uppfattning om texters roller. Hon visar till exempel hur en viss text har olika funktioner under olika faser av en arbetsprocess, även innan den är färdig, och kanske viktigare då. Även avtalstexten har, som vi har sett, väsentliga funktioner som ofärdig under avtals- och förhandlingsarbetet, som tillfälligt stabiliserande och koordinerande, medan den sedan kan bli ”liggande i lådan” när dess innehåll resemiotiseras till handling. Förutom detta har mitt verksamhetsnära angreppssätt också möjliggjort iakttagelsen att en mängd bedömningar ligger bakom avtalstexten, trots att inga direkta bedömningar syns i själva texten.

Studien utgör ingen fullständig medierad diskursanalys, eftersom ett tillräckligt rikt material saknades (jämför Scollon & Scollon 2004). Jag ville ändå pröva en del analytiska begrepp från denna forskningsriktning. Analysen visar framför allt hur MDA specifikt kan inbegripa aspekter som med andra analytiska angreppssätt ses som perifera eller som kontext, eller som man helt enkelt har svårt att fånga, främst individens handlingar i relation till diskurser och tidsaspekter. Av de tre elementen interaktionsordning, situationens diskurser och historisk kropp är historisk kropp det mest originella eftersom det fångar hur individens handlingar präglas av tidigare erfarenheter. Här har vi sett hur diskursiva element som textmallar och sociala som tingsmeritering blir en del av bolagsjuristers historiska kropp. Att ”investera” tid i att fika med andra på arbetsplatsen ger bolagsjuristens historiska kropp handlingsberedskap att lyckas med avtalsprocesser i framtiden.

Med hjälp av begreppet diskurscykel kan man tydligare studera sambandet mellan handlingar och text eller diskursiva element. Analysen har visat till exempel hur en kommersiell tjänst kan kategoriseras i en avtalstext som föreskriver kommande handlingar ifall tjänsten får nya villkor och då även orsakar nya texter. Ett annat exempel är hur relaterande till misstag kan ingå i diskurscykler.

Interaktionsforskning har hittills mest undersökt hur samtalsdeltagare relaterar till misstag som begås *inom* samtalet, till exempel reparationer av rent språkliga misstag (till exempel Svennevig 2008, Sundberg 2004). MDA har även analytiska redskap för att ta in misstag begångna *före* samtalet. På motsvarande sätt innehåller tidigare forskning rika analyser av hur människor hanterar komplexa situationer genom att skapa koherens *inom* ett samtal som innehåller flera olika tidslinjer och/eller topiker (till exempel Linell & Korolija 1997, Landqvist 2006). MDA har, genom sitt vidgade analytiska tidsfokus, möjlighet att beskriva även hur de kan hantera komplexitet *utanför* samtalet, exempelvis i olika tidslinjer även framåt i tiden. Enligt etnometodologiska principer (Garfinkel 1996) ska analysen hålla sig till det som är relevant för deltagarna, och detta har till exempel inom CA (Conversation Analysis) tolkats som att det som inte relevantgörs i interaktionen inte ska tas med i analysen. Men som bland annat Linell (2011) påpekar kan faktorer som inte direkt relevantgörs, till exempel verksamhetstyp och artefakter, påverka interaktionen i hög grad. Fortfarande med

stark grund i de etnometodologiska principerna kan MDA genom analyser av diskurscykler och tidslinjer, som kan kontrolleras med deltagarna, ge en rikare och mer ekologiskt valid (Cicourel 2007) beskrivning och förklaring av mänskliga handlingar.

De analytiska begreppen behöver förstås diskuteras vidare, vilket görs i Hanell & Blåsjö (under arbete). Det är glädjande att fler forskare i Norden (till exempel Reneland-Forsman 2009, 2012; McIlvenny 2009; Palviainen 2012) har börjat använda MDA. Genom fortsatta tillämpningar kan vi få en djupare förståelse för begreppen.

Studien har finansierats av Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté.

Referenslista

- Barton, D. & Papen, U. (Red.) (2010). *The anthropology of writing. Understanding textually mediated worlds*. London: Continuum.
- Bhatia, V. J. (1993). *Analysing genre. Language use in professional settings*. London: Longman.
- Bhatia, V.J., Candlin, C.N. & Gotti, M. (Red.) (2003). *Legal discourse in multilingual and multicultural contexts*. Bern: Peter Lang.
- Bhatia, V.J., Candlin, C.N. & Evangelisti Allori, P. (Red.), (2008). *Language, culture and the law. The formulation of legal concepts across systems and cultures*. Bern: Peter Lang.
- Blomquist, H. (2000). *Lawyers' ethics. The social construction of lawyers' professionalism. Danish practicing lawyers and some pre-conditions for their ethics*. København: Jurist- og Økonomforbundet.
- Blückert, A. (2010). *Juridiska – ett nytt språk? En studie av juridikstudenters språkliga inskolning*. Uppsala: Uppsala univ.
- Blåsjö, M. (manus). Att knäcka – implicit juridisk metod. Medierande redskap i juridiska verksamheter.
- Bourdieu, P. (1996). *Homo Academicus*. Stockholm: Symposium.
- Bracewell, R. J. & Witte, S. (2003). Task, ensembles, and activity. Linkages between text production and situations of use in the workplace. *Written Communication*, 20(4), 511–559.
- Cicourel, A. V. (2007). A personal, retrospective view on ecological validity. *Text & Talk*, 25(6/7), 735–752.
- Cole, M. (1985). The zone of proximal development. Where culture and cognition create each other. I J. V. Wertsch (Red.), *Culture, communication and cognition. Vygotskian perspectives* (s. 146–161). Cambridge: Cambridge U.P.
- Conley, J. M. & O'Barr, W.M. (1990). *Rules versus relationships. The ethnography of legal discourse*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Conley, J. M. & O'Barr, W.M. (1998). *Just words. Law, language and power*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Daniels, H., Edwards, A., Engeström, Y., Gallagher, T. & Ludvigsen, S. R. (Red.) (2010). *Activity theory in practice. Promoting learning across boundaries and agencies*. New York: Routledge.
- Drew, P. (1992). Contested evidence in courtroom cross-examinations. I P. Drew & J. Heritage (Red.), *Talk at work. Interaction in institutional settings* (s. 470–520). Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Engeström, Y. (1998). The tensions of judging. Handling cases of driving under the influence of alcohol in Finland and California. I Y. Engeström & D. Middleton (Red.), *Cognition and communication at work* (s. 199–232). Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Garfinkel, H. (1996). Ethnomethodology's program. *Social Psychology Quarterly*, 59(1), 5–21.
- Gee, J.P., Hull, G. & Lankshear, C. (1996). *The new work order. Behind the language of the new capitalism*. Boulder: Westview Press.
- Goffman, E. (1983). The interaction order. *American Sociological Review*, 48, 1–17.
- Goodwin, C. (1994). Professional vision. *American Anthropologist*, 96, 606–633.

- Goodwin, C. & Goodwin, M. H. (1997). Contested vision. The discursive constitution of Rodney King. I B.-L. Gunnarsson, P. Linell & B. Nordberg (Red.), *The construction of professional discourse* (s. 292–316). London: Longman.
- Gotti, M. (2008). *Investigating specialized discourse*. Bern: Peter Lang.
- Gotti, M. (2009) Globalizing trends in legal discourse. I F. E. Olsen, A. Lorz & D. Stein (Red.), *Translation issues in language and law* (s. 55–75). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Gunnarsson, B.-L. (1982). *Lagtexters begriplighet. En språkfunktionell studie av medbestämmandelagen*. Uppsala: Uppsala univ.
- Gunnarsson, B.-L. (1992). *Skrivande i yrkeslivet. En sociolingvistisk studie*. Lund: Studentlitteratur.
- Gunnarsson, B.-L. (2009). *Professional discourse*. London: Continuum.
- Hanell, L. & Blåsjö, M. (under arbete). *Diskurs i handling*.
- Jensen, C. (2002). Legal problem questions. Analyzing rhetorical strategies using "IRAC". I C. N. Candlin (Red.), *Research and practice in professional discourse* (s. 463–498). Hongkong: City Univ. of Hongkong.
- Karlsson, A.-M (2002). *Skriftbruk i förändring. En semiotisk studie av den personliga hemsidan*. Stockholm: Stockholms univ.
- Karlsson, A.-M. (2007). Text, situation, praktik. Om ramar och resurser för tolkning av texter i arbetsrelaterade skrifthändelser. I B.-L. Gunnarsson & A.-M. Karlsson (Red.), *Ett vidgat textbegrepp* (s. 27–40). TeFa 46. Institutionen för nordiska språk. Uppsala univ.
- Karlsson, A.-M. (2009). Positioned by reading and writing. Literacy practices, roles, and genres in common occupations. *Written Communication*, 26(1), 53–76.
- Karlsson, A.-M. (2010). I textanalysens utmarker? Om att intressera sig för vad texter gör (och för hur de gör det). I G. Byrman, et al. (Red.), *Svensson och svenskan. Med sinnen känsliga för språk. Festskrift till Jan Svensson den 24 januari 2010* (s. 162–174). Lund: Lunds univ.
- Karlsson, A.-M. & Strand, H. (2012). Text i verksamhet. Mot en samlad förståelse. *Språk & Stil NF*, 22(1), 110–134.
- Karlsson, A.-M., Landqvist, M. & Rehnberg, H. S. (Red.), (2012). *Med språket som arbetsredskap. Sju studier av kommunikation i vården*. Huddinge: Södertörns högskola.
- Landqvist, H. (2000). *Författningssvenska. Strukturer i nutida svensk lagtext i Sverige och Finland*. Göteborg: Göteborgs univ.
- Landqvist, M. (2006). *Förhandlares kommunikativa kompetens*. Örebro: Örebro univ.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social. An introduction to Actor-Network Theory*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område.
- Lemke, J. (2000a). Opening up closures. I J. Chandler & G. van de Vijver (Red.), *Closure. Emergent organizations and their dynamics* (Vol. 901, Annals of the NYAS, s.100–111). New York: New York Academy of Science.
- Lemke, J. (2000b). Across the scales of time. Artifacts, activities, and meanings in ecosocial systems. *Mind, Culture, and Activity*, 7(4), 273–290.
- Linell, P. (2011). *Samtalskulturer. Kommunikativa verksamhetstyper i samhället. Vol. 1–2*. Linköping: Institutionen för kultur och kommunikation, Linköpings univ.
- Linell, P. & Korolija, N. (1997) Coherence in multi-party conversation. I T. Givón (Red.), *Conversation. Cognitive, communicative and social perspectives* (s. 167–205). Amsterdam: Benjamins.
- Luff, P., Hindmarsh, J. & Heath, C. (Red.) (2000). *Workplace studies. Recovering work practice and informing system design*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- McIlvenny, P. (2009). "Your light switch is your vote". Mediating discourse and participation in the "Vote Earth" campaign to foster awareness of anthropogenic climate change. *Journal of Applied Linguistics*, 6(3). S. 303–332.
- Mattsson, M. (2004). *Att forska i praktiken. En kunskapsöversikt och en fallstudie*. Uppsala: Kunskapsföretaget.
- Mertz, E. (2007). *The language of law school. Learning to think like a lawyer*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Nordman, L. (2009). *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Helsingfors: Helsingin yliopisto.
- Norris, S. (2004). *Analyzing multimodal interaction. A methodological framework*. New York: Routledge.
- Norris, S. & Jones, R. (Red.). (2005). *Discourse in action. Introducing Mediated Discourse Analysis*. London/New York: Routledge.
- Ord för ord. Svenska synonymer och uttryck* (1992). Stockholm: Norstedts.

- Palviainen, Å. (2012). Lärande som diskursnexus. Finska studenters uppfattningar om skoltid, fritid och universitetsstudier som lärokontexter för svenska. *Nordand*, 7(1), 7–35.
- Papen, U. (2010). Writing in healthcare contexts. I D. Barton & U. Papen (Red.), *The anthropology of writing* (s. 145–165). London: Continuum.
- Prior, P., Hengst, J., Rozen, K. & Shipka, J. (2006). “I’ll be the sun.” From reported speech to semiotic remediation practices. *Text & Talk*, 26(6), 733–766.
- Ramberg, C. (2010). *Avtalslagen 2010*. Hämtad 23 februari 2013, från www.avtalslagen2010.se
- Reneland-Forsman, L. (2009). *A changing experience. Communication and meaning-making in web-based teacher training*. Växjö: Växjö univ.
- Reneland-Forsman, L. (2012). Toward a broader understanding of social talk in web-based courses. *Text & Talk*, 32(3), 349–369.
- Räisänen, C. & Linde, A. (2004). Technologizing discourse to standardize projects in multi-projects organizations. Hegemony by consensus? *Organizations*, 11(1), 101–121.
- Rönn, M. (2009). *”Det är inte förrän man gör det som man förstår”*. Om kommunikativa hinder vid en teaterhögskola. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Rönn, M. (under arbete). *Organisationers kommunikativa praxis. Handbok i analys och förändring*. Lund: Studentlitteratur.
- de Saint George, I. (2005). From anticipation to performance. Sites of engagement as process. I S. Norris & R. Jones (Red.), *Discourse in action. Introducing Mediated Discourse Analysis* (s. 155–165). London/New York: Routledge.
- Sarčević, S. (1997). *New approach to legal translation*. The Hague: Kluwer.
- Schryer, C. (2000). Walking a fine line. Writing negative letters in an insurance company. *Journal of Business and Technical Communication*, 14(4), 445–497.
- Scollon, R. (2001a). *Mediated discourse. The nexus of practice*. London/New York: Routledge.
- Scollon, R. (2001b). Action and text. Towards an integrated understanding of the place of text in social (inter)action, mediated discourse and the problem of social action. I R. Wodak & M. Meyer (Red.), *Methods of critical discourse analysis* (s. 139–183). London: SAGE.
- Scollon, R. (2008). *Analyzing public discourse. Discourse analysis in the making of public policy*. London/New York: Routledge.
- Scollon, R. & Scollon, S. (2004). *Nexus Analysis. Discourse and the emerging Internet*. London: Routledge.
- Scollon, R. & Scollon, S. (2005). Lighting a stove. Why habitus is not enough for CDA. I R. Wodak & P. A. Chilton (Red.), *A new agenda in (critical) discourse analysis. Theory, methodology and interdisciplinarity* (s. 101–117). Amsterdam: John Benjamins.
- Scollon, R. & Scollon, S. (2007). Nexus analysis. Refocusing ethnography on action. *Journal of Sociolinguistics*, 11(5), 608–625.
- Suchman, L. (2000) Making a case. “Knowledge” and “routine” work in document production. I P. Luff, J. Hindmarsh & C. Heath (Red.), *Workplace Studies* (s. 29–45). Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Sundberg, G. (2004). *Asymmetrier och samförstånd i rekryteringssamtal med andraspråkstalare*. Stockholm: Stockholms univ.
- Svennevig, J. (2008). Trying the easiest solution first in other-initiation of repair. *Journal of Pragmatics*, 40(2), 333–348.
- Tiersma, P. (2008). Writing, text, and the law. I C. Bazerman (Red.), *Handbook of research on writing* (s. 129–141). New York/London: Lawrence Erlbaum.
- Trosborg, A. (1997). Contracts as social action. I B.-L. Gunnarsson, P. Linell & B. Nordberg (Red.), *The construction of professional discourse* (s. 54–75). London: Longman.
- Wertsch, J. (1998). *Mind as action*. New York/Oxford: Oxford Univ. Press.
- Vetenskapsrådet (odaterat). Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning. Hämtat 13 februari 2011 från www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf.
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice. Learning, meaning, and identity*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Winroth, K. (1999). *När management kom till advokatbyrån. Om professioner, identitet och organisering*. Göteborg: Göteborgs univ.
- Winroth, K. (2003). *Kunskapsarbetare i aktion. En studie om organisering av advokaters arbete*. Stockholm: SCORE.
- Åström, K. (1990). Juridik är exakt, sociologi är mer funderande. Några kunskapsteoretiska och pedagogiska reflektioner kring ett citat. I C. Sandgren (Red.), *Juridikundervisningens pedagogik I* (s. 113–120). Stockholm: Juristförlaget.